

ROLANDAS KREGŽDYS
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: lyginamoji baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų gramatika, baltų religija ir mitologija, šaltiniotyra.

M. STRYKOWSKIO VEIKALO
*KRONIKA POLSKA, LITEWSKA,
ŻMÓDZKA I WSZYSTKIEJ RUSI*
TEONIMAI: *CHAURIRARI*

Theonyms in M. Strykowski's work
*Kronika Polska, Litewska, Żmódzka
i wszystkiej Rusi: Chaurirari*

ANOTACIJA

Studijoje analizuojama Motiejaus Strykowskio veikale *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi* (1582) paminėto teonimo *Chaurirari* etimologija ir šios dievybės funkcijų raida. Vienintelį, moksliniais argumentais grįstą, šio dievo vardo kilmės aprašą iki šiol pateikė tik Vladimiras Toporovas. Deja, Toporovo rekonstruotas **Kaur-aris* ‚rusvos spalvos (ugnies simbolikos elementas) arklio dievybė‘, remiantis darybiniu *tatpuruša* kompozito modeliu, yra kazuis-tinis dėl rekonstruotos antrojo sando lyties bl. **aris* ‚arklys‘, nepaliudytos jokiam baltų rašytiniame šaltinyje. Toks aiškinimas kelia didelių abejonių ir dėl mitologinės motyvacijos, mat nei baltų, nei slavų religinėje sistemoje nėra žinomas arklio – dievybės (!!!) – kultas (išskyrus rudimentinius totemizmo relikтус). Remiantis nauja teonimo etimologija bei dievybės funkcijų analize, teigiama, kad dievybės vardas *Chaurirari* nėra ἄπαξ λεγόμενον, kaip manyta iki šiol. Spėtina, kad šis teonimas reflektuoja keliuose XVIII a. Mažosios Lietuvos leksikografų ir kultūros veikėjų darbuose užfiksuotą *nomen proprium* (teonimą) *Kaukarius* ‚kalnų dievas‘ (Jokūbo Brodovskio ir Kristijono Gotlybo Milkaus žodynai). Be minėto teonimo analizės, taip pat pateikiami dar kelių, iki šiol, spėtina, klaidingai su *Chaurirari* sietų leksemų kilmės aprašai (subst. r. dial. *ка́рп* ‚medinis plaktukas žuviai apsvaiginti‘, verb. r. dial. *ка́рпуться*, pykti; raukytis, būti niūriam, paniurusiam; būti išdidžiam; būti užsispyrusiam‘).

ESMINIAI ŽODŽIAI: *tatpuruša* kompozitas, ἄπαξ λεγόμενον; progresyvinė asimiliacija, regresyvinė asimiliacija; morfofonetinė transpozicija, teonimas.

KEYWORDS: *tatpuruša* compound, ἄπαξ λεγόμενον; progressive, regressive assimilation; morphophonetic transposition, theonym.

ANNOTATION

The study deals with the topics of etymological analysis and brief nascence (consequently, a hierarchical position in the Baltic pantheon) of the theonym *Chaurirari* mentioned in Maciej Strykowski's work *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi* (1582). The one and only scientific examination of the issue was carried out by Vladimir Toporov. It must be stated with many regrets that *tatpuruṣa* composite Lith. **Kaur-aris* 'tawny tint (element of fire symbolism) horse deity', reconstructed by the author of the hypothesis, is not acceptable due to reconstruction motivation of unauthenticated (in any written source of Baltic mythology and religion) Balt. **aris* 'horse'.

Providing that non-existence of a horse-deity cult in Baltic and Slavic religious systems, save totemic vestiges, such an interpretation is doubtful in relation to mythological motivation. Being based on the new theonym etymology and analysis of the deity functions, a proposition has been made that *Chaurirari* could not be interpreted as ἄπαξ λεγόμενον. The lexeme may be correlated with *nomen proprium* (theonym) *Kaukarius* 'ghats God', which is mentioned in several Lithuania Minor lexicographical lexicons of the 18th century (Brodowski's and Milke's thesauruses). Save the mythologeme, the study presents an analysis of Russ. dial. *ка́yp* 'mallet used to knock out a fish' and Russ. dial. *ка́yряться* 'to sulk; to wince, to gloom; to stand tall; to recalcitrate', which were wrongly classed as Baltisms.

„[...] *etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur* [...]“
(Cicero *De oratore* 257)

Pirmą kartą lietuvių ir žemaičių dievybę *Chaurirari* rašytiniuose šaltiniuose mini Motiejus Strykowski veikalas *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi* (Strykowski 1582: 144): „Chaurirari koński Bog, temu pietuchy roſte, cerſtwe, roſney barwy ofiarowali, aby ſię teſz konie takie mnoſzyły, á kiedy go o pokoy profilii od ich nieprzyiacioł [bo go teſz mieli za Boga woyny] iak Grekowie y Rzymianie Marſa, tedy za piecem na ſiodłach ſiedzác ofiary y modły mu czynili.“

6. Chaurirari koński Bog, temu pietuchy roſte, cerſtwe, roſney barwy ofiarowali, aby ſię teſz konie takie mnoſzyły, á kiedy go o pokoy profilii od ich nieprzyiacioł [bo go teſz mieli za Boga woyny] iak Grekowie y Rzymianie Marſa, tedy za piecem na ſiodłach ſiedzác ofiary y modły mu czynili.

Šį sakinį Dominykas Urbas (BRMŠ II 546) verčia taip: „Chaurirari, žirgų dievas; tam aukodavo gaidžius, augalotus, stiprius, įvairių spalvų, kad ir žirgai veistųsi tokie,

o kai jį maldaudavo taikos, kad priešai nepultų (nes jį laikė ir karo dievu), kaip graikai ir romėnai Marsą, tai užpečky ant balnų sėdėdami, jam meldėsi ir aukas aukojo.“ Identiškai šį sakinį į vokiečių kalbą anksčiau yra išvertęs Vilhelmas Mannhardtas (1936: 330), į rusų kalbą – Vladimiras Toporovas (Топоров 2000: 173).

Deja, Urbas sakinio pradžią verčia gana laisvai (le. *temu* ‚todėl‘ (Linde V 616) keičia į ‚tam‘, kurį galima suvokti kaip parodomąjo įvardžio lie. *tas* datyvo linksnį), o pabaigą interpretuoja abejotinai, mat pateikia informaciją, apie kurią Strykowskišis net neužsimena – taip iškreipiama šios mitologemos uzualinė reikšmė:

I. Jis nerašo apie jokią „užpečkį“, t. y. užkrosnį, mat nei lietuviai, nei žemaičiai Strykowskišio gyvenamuoju laikotarpiu – XVI a. – jokių krosnių, už kurių būtų galima užlįsti ir ten aukoti, nestatė (į šį labai svarbų faktą dėmesį anksčiau yra atkreipęs Rimantas Balsys (2006: 176)¹), o tam tikru būdu sukraudavo nesumūrytų akmenų krūvą (krūsnį (tokios buvo ne tik gyvenamųjų patalpų, bet ir pirties, jaujos krosnys)) duobėje ar ant aslos arba tiesiog kūrendavo ugnį trobos ar pirkios ugnia-vietėje (atviruose ugniakuruose; plačiau žr. LE V 234); akmenines krūsnis plūkti-nėmis ir plytinėmis krosnimis imta keisti tik XIX a. viduryje (LE XIII 223–225).

Tokius pat faktus, t. y. dūminę pirkį be jokių krosnių, mini ir Janas Długosz (Longinus). Apibūdinamas lietuvių buitį, jis teigia, kad lietuviai kartu su gyvuliais gyveno dūminėse pirkiose: „Nulius illi stubarum aut aedificiorum nobilium, sed tantummodo **tugurii** unius ūsus [...]. In ea domo se, uxores, pignora, servos, ancillas, **pecus**, armentum, frumentum et omnem supellectilem condunt [...]“ (BRMŠ I 560–561) (dar žr. Łowmiański 1989: 82). Apie dūminę pirkį pasakoja ir Pilypas Kalimachas: „[...] **ignis in medio tugurii**, circa quem accubitus ac discubitus sine loci alicuius electione aut observantia, neque ullius rei domesticae ordo aut disciplina“ (BRMŠ I 601). Johannes Boemo Aubiečio teigimu, lietuviai deramų gyvenamųjų namų neturi: „Vaporaria seu stubas habent nullas“ (BRMŠ II 358). Panašią informaciją pateikia ir Sigismundas Herberšteinas: „In humilibus casis, iisque oblongioribus vitam ducunt, in quibus **ignis in medio conservatur** [...]. Solent enim sub eodem, quo ipsi habitant, tecto, sine ullo interstitio pecora habere“ (BRMŠ II 393). Janas Łasickis taip pat pasakoja apie dūminį būstą (‚landynė‘): „**Mapalia**, quae turres appellant, sursum angusta, atque qua fumus et foetor exeat, aperta, ex tignis, asseribus, stramine, corticibus faciunt, in his homines cum omni **peculio**, in pauimento tabulato stante, habitant“ (BRMŠ II 579).

¹ Balsys (2006: 314) lygina Urbo pateikto vertimo informaciją su Łasickio veikle *De Diis Samagitarum* [...] neva panašiu mitologiniu faktu – dievo *Pesseias* slėpimusi už židinio tarp ką tik atsivesto prieauglio. Deja, Strykowskišis nemini jokio židinio (žr. toliau), o *Pesseias* (šio teonimo kilmei skirtinas atskiras darbas) slėpiasi ne tarp ką tik atsivesto prieauglio, mat lo. *pullos* reiškia visai kitą sememą (plg. Łasickis 1969: 42) – ją galima teisingai interpretuoti, tik tinkamai aprašius minėto teonimo kilmę (dar žr. Kregždys 2010: 51–52).

Tiesa, Henrikas Łowmiański (1935: 43) teigia, kad diduomenės gyvenamieji pastatai (*curiae, villae*) labai skyrėsi nuo dūminės pirkios gyvenusiųjų. Deja, itin patikimų duomenų apie senuosius buitinius baltų pastatus nėra išlikę, išskyrus pasakojimus apie religinio pobūdžio statinius ir gyvenvietes (plačiau žr. Kregždys 2009: 131–133, 150–152).

II. BRMŠ pateikiamas blogas frazeologizmo le. *za piecem fiedzq* vertimas, mat le. *za piecem siedzieć* reiškia ne „užpečkyje sėdėti“, kaip nurodoma BRMŠ („užpečky [...] sėdėdami“), bet „tyliai sėdėti = ramiai elgtis“ (Linde IV 676). Be to, prepozicinė konstrukcija *na fiolach* reiškia ne „ant balnų sėdėdami“, bet „raiti“, plg. le. *siodło* (metonim.) „zum Reiten“ (Linde V 243). Vadinasi, Strykowski pabrėžia, kad dievui buvo aukojama tyloje resp. ramiai elgiantis.

Taigi *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose* Urbo pateikiamą dievybę *Chaurirari* apibūdinantį Strykowski teksto vertimą reikėtų vertinti kaip koreguotiną: „Chaurirari, žirgų dievas; todėl aukodavo didelius, stiprius, įvairių spalvų gaidžius, kad ir žirgai tokie veistųsi, o kai jį prašė gelbėti nuo priešų (nes jį laikė ir karo dievu) kaip graikai ir romėnai Marsą, tuomet ramūs raiti jam meldėsi ir aukas aukojo.“

Antikinių motyvų paminėjimas suponuoja teiginį, kad Strykowski pateikia ne autentišką informaciją, bet prasimanymus, mat graikų ir romėnų apeigos Arėjui resp. Marsui buvo atliekamos triukšmingai (plg. žynių salijų šokius (plačiau žr. Zieliński 1999: 229; CM 505)), t. y. šių dievų funkcinė (taip pat ir prigimtinė) konotacija sieta su judėjimu, triukšmu, aistringumu (jis nulemdavo ir žmonių vaisingumą) ir pan. (plg. Нильссон 1998: 154; Тахо-Годи 1999: 92, 112, 136, 151, 205, 229, 261, 289, 299, 526, 530, 596–597, 656; Zieliński 1999, 113, 115, 118–119, 354). Be to, nevertėtų ignoruoti seniai žinomo fakto, kad Arėjas yra ne graikų, bet trakų² dievybė (Тахо-Годи 1999: 289), kurių vitališkumas išjuokiamas jau Iliadoje. Galima atsargiai spėti, kad neaiškios reikšmės teonimą Strykowski mėgino interpretuoti, susiedamas jį su panašiai skambančiais lietuvių kalbos žodžiais – galbūt lie. *kāras* „Krieg“, kaip ir vėliau juo sekę autoriai (žr. toliau). Jo minima informacija apie ramų aukojimą, matyt, yra paties autoriaus prasimanymas, būdingas naujojo tikėjimo išpažinėjams, siejusiems pagoniškas apeigas su krikščioniška tradicija (apie tai žr. Kregždys 2009, 141–142, 165–166). Todėl Strykowski teiginys apie dievybės karinę funkciją, lyginant ją su graikų Arėjumi ir romėnų Marsu, matyt, traktuotinas kaip eseistinis-beletristinis. Taigi atsargiai galima teigti, kad autentiškais laikytini du faktai: 1) dievybės vardas yra *Chaurirari*; 2) *Chaurirari* – „žirgų dievas“.

² Minėtina, kad šios dievybės vardas užfiksuotas Kretos ir Mikėnų kultūros laikotarpio rašto paminkluose (Казанскене, Казанский 1986: 140–141), todėl morfologinė žodžio struktūra gali būti heleniška, bet kulto ypatybės iki šiol linkstama vertinti kaip superstatines, nulemtas Mažosios Azijos tautų poveikio.

Balsys (2006: 134, 152, 154), aptardamas galimas *Chaurirari* skirtas apeigas, itin daug dėmesio skiria gaidžio aukojimui aprašyti. Jis taip pat išvardija beveik visus mėginimus paaiškinti teonimo kilmę: Dionizas Poška (LM I 41) jį suvokia kaip *Szaurirar*; Simonas Stanevičius (LM I 95) dėl lietuvių kalbai nebūdingos tokios fonetinės ir morfologinės struktūros lyties apskritai abejoja jos autentiškumu; Mannhardtas (1936: 339) atsargiai spėja, kad teonimą galima būtų skaityti kaip *karorius* ir sieti jį su lie. *kāras* ‚Krieg‘. Algirdas Julius Greimas (1990: 418) vardo kilmės neaiškina, tik pripažįsta, kad iki šiol niekam nepavyko to padaryti, nors neatmeta galimybės mitologemą aiškinti kaip vieną Velino epitetą, t. y. anot jo, ši „karo žirgo [...] epifanija apibūdina neabejotinai vieną svarbiausių Velino funkcijų.“ Yra ir daugiau mėginimų atskleisti *Chaurirari* kilmę, tačiau jie nepagrįsti lingvistiškai, todėl ir nevertintini. Na, o Jonas Balys konstatuoja, kad šio teonimo reikšmės „sveiku protu jau niekas nebegalės išspręsti“ (JBR II 56). Tokio teiginio svarumu, žinoma, reiktų labai abejoti, mat „[...] имя в своей тайне превышает способности «среднего» человека, находящегося вне пространства, в котором можно уразуметь тайну имени и именованности“ (Топоров 2004: 373).

Paskutinį ir vienintelį moksliniais argumentais grįstą šios dievybės vardo morfologinės raidos aprašą mėginęs pateikti Toporovas (Топоров 2000: 172–174; 2006: 190–194) iškėlė naują, bet visiškai neįtikėtiną žodžio kilmės hipotezę³. Žinoma, reikia sutikti su jo labai argumentuotu (pateikiami prūsų ir lietuvių kalbos pavyzdžiai: pr. *chelmo* ‚kepurė‘ GrA 61 ↔ pr. *kelmo* ‚t. p.‘ GrG 40 (plg. PEŽ II 160) ir kt.) teiginiu apie inicialinio *Ch-* tarimą kaip *K-* (Топоров 2000: 174; 2006: 190), tačiau teonimo etimologinė analizė yra kazuistinė. Teigdamas, kad *Chaurirari* yra *lapsus calami* reprezentantas (plg. „[...] вторая половина имени (-rari) есть результат весьма распространённой графической ошибки удвоения слога [...]“ (Топоров 2000: 174–175; 2006: 190)), rekonstruoja lytį **Kaur-aris* ‚rusvos spalvos (ugnies simbolikos elementas) arklio dievybė‘, neva suponuojančią dvejopą darybinių modelių: 1) sufiksinį vedinį lie. **kaur-* + suff. *-ar-is* ← subst. lie. *kāuras* ‚pelėšiai, mūsai, kaužai‘ BŽ 371, J, Kl; ‚sukietėjusi nemazgotų indų riebalų pluta‘ J (LKŽe) arba subst. lie. *kaūras* ‚plaukas, gauras‘ J, Jnš, VoL 327 (LKŽe) – todėl mitologema reflektuoja koloristinį denotatą ‚širmumas, žilumas, rusvumas‘; 2) kompozitą lie. **kaur-* ‚pelėšio spalvos objektas‘ + lie. **arīs* ‚arklys‘ (~ bžn. sl. *opъ* ‚eržilas‘, r. *opъ* ‚žirgas‘, č. *oř* ‚t. p.‘, hidr. le. *Orz* ‚Narevo upės intakas‘, *Orzyc* ‚t. p.‘, s. le. *orz* (dar žr. Фасмер III 155)).

Pirmoji Toporovo hipotezė sunkiai pagrindžiama semantiškai, mat suff. *-ar-* vedinys **Kaur-aris*, remiantis šio sufikso lietuvių kalbos darybinių atitikmenų se-

³ Iki tol šis tyrėjas apsiribodavo neutraliu šios mitologemos apibrėžimu: „[...] таинственного лошадиного бога *Chaurirari* у Стрыйковского [...]“ (ПЯ I 136).

memine raiška, turi reflektuoti referento denotatą ir jo konotacinę vertę, t. y. reikėtų rekonstruoti protosemimą *,supelėjęs daiktas ↔ toks kaip pelėsiai* arba *,gauruotas (apžėlęs) subjektas* ~ subst. lie. *stābaras* ‚sausas, tvirtas stiebas‘ Ds, ‚koks nors niekam tikęs daiktas‘ Sb ← subst. lie. *stābas* ‚statula ar koks daiktas, laikomas dievu ir garbinamas‘ DŽ, KB II 53 ir kt.; ‚statula‘ S. Dauk.; ‚stulpas‘ M, L, Rtr ir kt.; ‚pavidalas, forma‘ TLž; ‚paralyžius, apopleksija‘ SD 241, B ir kt. (LKŽe); subst. lie. *ūmaras* ‚viesulas, vėtra‘ Q 496, K 474 ← adj. lie. *ūmas* ‚staigus⁴‘; subst. lie. *žābaras* ‚šatras, virbas‘ Rsn ir kt., ‚smulkios šakos, jauni medukai, krūmai‘ Jrb, ‚skalda, rupus žvirgždas‘ Nms, Vkv ← lie. *žābas* ‚virbas, žabaras, šakelė‘ LV IV 677 ir kt.; ‚stiebas, stagaras‘ Kpr, Mžš ir kt.; ‚rykštė (mušti)‘ J, Š ir kt.; ‚krūmas, krūmynas‘ RtŽ, A. Baran. ir kt.; ‚šakelė, iš kurios auginamas krūmas, augalas‘ Šmn, Sur; ‚žašlai‘ K. Būg. ir kt. (LKŽe) (daugiau pavyzdžių žr. Skardžius 1996: 302–304). Be to, pritarus tokiam Toporovo spėjimui, reikėtų rekonstruoti protosemimą *,pelėsio spalvos arklių dievas*. Remiantis tokia hipoteze, reikėtų spėti, kad baltų panteone turėtų būti ir kitų spalvų arklių dievybių. Deja, baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose tokių duomenų nėra, todėl šis spėjimas laikytinas nelogišku.

Antroji hipotezė neįmanoma morfologiškai (tad ir etimologiškai – šių dviejų lygmenų neatsiejamas ryšys pastaruoju metu nuolat pabrėžiamas (plg. PEŽ III 13; Откупщиков 2006: 216)), mat spėjimo autorius jam argumentuoti pasitelkia subst. lie. *arklỹs* ‚naminis vienanagis gyvulys, kuriuo dirbama, važiuojama, jojama (*Equus caballus*)‘ R, K, Kp, Jnš, Jnšk, Gs, Rm, SD 30, B, Sk ir kt. (LKŽe) darybos analizę – pabrėžtina, **klaidingą leksemos struktūrinę raidą**. Toporovas teigia, kad lie. *arklỹs*, la. *ařkls* ‚arklys⁵‘ (ME I 141) yra padarytas su sufiksu *-kl-*, vartojamu įrankių pavadinimams (*nomina instrumenti*) daryti (plg. la. *ařkls* ir la. dial. *àrkls* ‚arklas‘ (žr. ME ibd.; Braidaks 2006: 118)), ir lie. **aris* ‚žirgas‘. Deja, toks spėjimas klaidingas iš esmės, mat lie. *arklỹs* yra *nomen qualitatis* (kaip ir subst. lie. *pirklỹs* (žr. toliau)) ir vestinas ne iš niekuomet baltų kalbose neegzistavusio lie. **aris* ‚žirgas‘ (žr. toliau) ar verb. lie. *arti* ‚su arklu, plūgu dirbti, purenti žemę‘ SD 229, R ir kt.; ‚ardyti, rausti‘ LTR (An); ‚laikyti savo valioj, spausti, engti‘ Arm, Vvr, Lp; ‚nesutikti, rietis‘ Tvr, Drs (LKŽe) (tokį klaidingą aiškinimą pateikia Pranas Skardžius (1996: 196) – juo, matyt, sekė ir Toporovas), bet lie. *árklas* ‚prietaisas žemei arti, žagrė, žambis‘ K, J ir kt. (LKŽe) (plg. Ambrazas 1993: 153), t. y. suponuojama protosemima *,tas, kuris tempia arklą*, plg. lie. *pīrklas* ‚pirkinys‘ SD

⁴ Gali būti, kad pamatinė šios lyties forma buvo ne adj. lie. *ūmas* ‚staigus‘, bet subst. lie. *ūmas* NdŽ, *ūmas* Dgl ‚staigumas, skubumas, greitumas, greitis‘ Jnš, Lk ir kt. (LKŽe).

⁵ Šis la. *ařkls* ‚arklys‘ reflektuoja vidinę semantinio lygmens kaitą, kai vienas referento konotatų suponuoja antrinio denotato atsiradimą, t. y. ‚arklas‘ → ‚arklys‘ (plačiau apie tokią kaitą žr. Kregždys 2010a: 24–25).

123 ir kt.; ‚užmokestis už pirkinį‘ SP II 203–204 (LKŽe) (← verb. lie. *pirkti* ‚įsigyti už pinigus‘ H, Pb ir kt.; ‚užprašyti už pinigus specialias pamaldas‘ Žem, Rm, Rdn; ‚tam tikru būdu įgyti, laimėti‘ SP I 227, II 203 ir kt.; ‚mokant kuo, vaduotis, gelbėtis‘ Žd ir kt. (LKŽe) (plg. Skardžius 1996: 193 – kitaip šio žodžio darybą aiškina Ambrazas (1993: 98))) → subst. lie. *pirklỹs, -ė* ‚kas verčiasi daiktų pirkimu ir pardavimu‘ Š, NdŽ, Sim, Tsk (LKŽe), t. y. šios leksemos traktuotinos kaip fleksiniai vediniai – **denominatyvai** (!!!).

Būtina aptarti ir ekstralingvistinį faktorių, suponuojantį Toporovo hipotezės klaidingumą – žirgo ir ariamojo gyvulio tapatinimą. Kiekvienas žemdirbys puikiai žino, kad žirgu resp. eržilu ne tik arti neįmanoma, bet ir joti itin pavojinga – tam ir sumanytas žirgų romijimas, t. y. žirgo pavertimas ariamuuju, darbinium gyvuliu. Daug anksčiau į tokį semantemų ‚žirgas‘ ir ‚arti‘ nesuderinamumą dėmesį atkreipė Maksas Vasmeris (Фасмер III 155). Deja, jis savo teiginio neargumentuoja, tik konstatuoja faktą, kad mėginimas susieti subst. r. *орь* ‚žirgas‘ su verb. r. *орать* ‚arti‘ yra nesėkmingas. Su šiuo Vasmerio teiginiu galima sutikti tik iš dalies – jis visiškai teisus, matyt, įžvelgdamas semantinę šių žodžių nesuderinamumą, bet klysta nustatydamas darybos pamatą. Jokių abejonių nekyla, kad r. *орь* ‚žirgas‘ yra verb. r. *орать* tematinio formanto s. sl. **ī* vedinys (dėl jo plačiau žr. Хабургаев 1974: 194) – tokių veiksmažodinių vedinių rusų kalboje itin gausu: subst. r. *вонь* ‚bjaurus kvapas‘ ← verb. r. *вонять* ‚smirdėti‘ (Даль I 240), subst. r. *хворь* ‚skausmas, liga, negalia, liūdesys ir kt.‘ ← verb. r. *хворать* ‚skaudėti, silpti, sirgti ir kt.‘ (Даль IV 545–546), subst. r. *копь* ‚šachta; vieta, kur kasama rūda, anglis, druska‘ ← verb. r. *копать* ‚rausti, kasti ir pan.‘ (Даль II 157) (šių pavyzdžių deverbatyvinę kilmę galima argumentuoti ne tik jau minėtu r. *копь* semantine konotacija, t. y. atlikto veiksmo referencija, bet ir semema subst. r. *ломь* ‚tai, kas sulaužyta‘ ← verb. r. *ломать* ‚padalinti jėga, (su)laužyti‘ (Даль II 264–265)) ir kt. Semantinė subst. r. *орь* ‚žirgas‘ genezė visiškai aiški. Ji reflektuoja verb. r. *орать* ‚kalbėti užkimus, meluoti, niekus taukšti ir kt.‘ dialektuose vartojamą sememą ‚žvengti (skleisti žirgui būdingus garsus)‘ (plg. СРНГ XXIII 330). Taigi galima teigti, kad subst. r. *орь* ‚žirgas‘ yra ne baltų ir slavų, o tik slavų kalboms būdingas deverbatyvas, todėl lie. **aris* ‚žirgas‘ rekonstrukcija negalima.

Toporovo rekonstruotas *tatpuruša* tipo kompozitas **Kaur-aris* ‚rusvos spalvos (ugnies simbolikos elementas) arklio dievybė‘ kelia didelių abejonių ir dėl mitologinės motyvacijos, mat nei baltų, nei slavų religinėse sistemose nėra žinomas arklio – dievybės (!!!) – kultas (išskyrus rudimentinius totemizmo relikтус, kuriuos Andrejus Prochorovas (Прохоров 2002: 423–424, 433, 437) linkęs interpretuoti kaip arklio deifikacijos epizodus, nors jokių patikimų tokio drąsaus spėjimo argumentų nepateikia; kai kurie šio tyrėjo teiginiai tiesiog stebina: žūtbut norėdamas įrodyti zoomorfinio objekto garbinimo egzistavimą vakarų slavų žemėse, jis nuro-

do savo sukurtą čekų mito interpretaciją (Прохоров 2002: 427), neturinčią visiškai nieko bendra su gyvulio kultu, mat vieną karžygio atributų – arklių – kažkodėl interpretuoja kaip dieviškumo simbolį (plačiau žr. Крегждис 2009: 265–266)⁶. Be to, rašytiniuose baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose užsimenama apie **baltų**, o ne rusvų ar rausvų (ar dar kitokios spalvos) arklių svarbą prūsų kulto apeigose (o gal ir šių gyvūnų garbinimą), plg. Petro Dusburgiečio (BRMŠ I 335–336, 346) ir Simono Grūnavo (BRMŠ II 80, 116–117) duomenis (dar žr. Beresnevičius 2006) (baltas arklys *Rigvedoje* simbolizuoja Indros žirgą, plg. jo epitetą s. i. *haryaçva* ‚raitelis ant balto arklio‘ (RV VII 32, 14–15)). Taigi Toporovo hipotezė apie šios dievybės pirminę arklių globos funkciją taip pat koreguotina, mat mitologemos etiologinė ir etimologinė raida suponuoja šią funkciją esant antrinę (žr. toliau).

Remiantis atlikta analize, galima teigti, kad Toporovo pasiūlyti lietuvių dievybės *Chaurirari* kilmės aiškinimo būdai yra koreguotini iš esmės.

Analizuojant teonimų morfologinę raidą, būtina paisyti specifinių žodžių darybos ypatybių, būdingų religinio kulto leksemoms, reflektuojamų ne tik Strykows-

⁶ Toporovo (ПЯ I 136) teiginys, neva kumelės pieno gėrimas per religines apeigas (baltų nekrokulto elementas) ir arklio laidojimas kartu su mirusiuoju turėtų būti siejamas su prūsų arklio kultu yra kauzistinis, mat jo autorius sieja dievybės atributiką su pačiu dievu. Remiantis šia metodika, reikėtų teigti ir deivės bitės garbinimą, mat per tas pačias (laidojimo – žr. Kregždys 2010b: 13–14) apeigas vargšai gėrė ne kumelių pieną, o midų, padarytą iš bičių medaus:

Wulfstano kelionės iš *Hydaby* (Schleswig) į *Truso* (Rytų Prūsija) apraše (plačiau žr. Kregždys 2011) pasakojama apie itin svarbius vakarų baltų laidotuvių gėrimų gamybos ir vartojimo faktus: 1) *and se cyning and þa ricostan men drincað myran meolc, and þa unspedigan and Ða þeðwan drincað medo* (SRP I 733) ‚ir valdovas, ir patys turtingiausi vyrai geria kumelių pieną, o vargšai ir vergai geria midų‘; 2) *and ne bið ðaer naenig ealo gebrowen mid Êstum, ac þaer bið mædo genôh* ‚ir neverda visai jokio alaus, bet čia pakankamai yra midaus‘ (SRP ibd.). Pabrėžtina, kad Viačeslavas Ivanovas (Иванов 1974: 75–138), itin detalai aprašęs ide. mitologemą *arklys* (taip pat ir arklių svarbą laidotuvių apeigose; žinoma, dabar daugelis šiame darbe išvardytų teiginių yra diskutuoti (pvz., aukojamųjų *žmogus* → *arklys* → *jautis* sekos interpretacija; moters aukojimo prasmė; deivės, o ne paprastos merginos, kaip teigia Ivanovas, veido padengimo riebalų sluoksniu prasmė (kurios Ivanovas apskritai neaptaria, nors šis motyvas turi lemiamą reikšmę); dvynių mitologemos interpretacija; kinkinio dešiniojo arklio svarba aukojimui ir jo prasmė ir daugelis kitų motyvų)), jokių arklio deifikacijos faktų nenurodo.

Taigi ši Toporovo svarstymą, matyt, reikėtų traktuoti kaip koreguotiną, nors minėtų etnografinių motyvų autentiškumu abejoti nėra jokio pagrindo (bibliografiją žr. ПЯ I 136), plg. galimą kultūrinį atitikmenį vakarų slavų lechitų areale: kašubų nekrokulto apeigose taip pat minimas kumelių pieno gėrimas, tik jas aprašęs Aleksandras Gura (Гура 1997: 550), nesigilinęs į baltų mitologijos dalykus, leksinį junginį kašub. *þic kobélim donotę* verčia ‚gerti kumelės **mėšlą**‘, nors žodis kašub. *donotę*, neaiškus Gurai (junginio vertimas baigiamas klaustuku), matyt, aiškintinas kaip adjektyvinės kilmės substantivas: kašub. *donota* ‚pienas‘ ← kašub. **do-j(e)-n-ota* ‚melžimas; pienas‘ (su suff. *-ota*, plg. le. *wilg-ota* ‚saikinga drėgmė, drėgnumas‘ (Linde VI 235), le. *mokr-ota* ‚drėgmė‘ (Linde III 135); dėl reikšmės plg. s. i. *dóha* ‚melžimas; pienas‘) < adj. vak. sl. **doj(ǝ)nb* ‚melžiamas‘ (< subst. vak. sl. **doja* ‚melžimas‘ (< subst. prasl. **doja*, t. p. < verb. prasl. **dojiti* ‚melžti, maitinti krūtimi‘ (ЭССЯ V 53–54, 57)) → č. *dúje*, t. p. (ЭССЯ V 52)) → s. le. *dojny* ‚melžiamasis‘ (1452 m.), le. *dojny* ‚(arch.) susijęs su melžimu; melžiamas‘ (ЭССЯ V 56).

čio aptariamo *Chaurirari*, bet ir daugelio kitų šio ypatingo leksinio sluoksnio var-
dažodžių struktūroje⁷. Vienas pagrindinių veiksmių, lėmusių nagrinėjamos leksinės
semantinės grupės narių morfologinę struktūrą – tabu fenomenas, kurio nepaisymas

⁷ Aptariant įvairių ide. tautų sakralinės sferos leksikos kilmę, būtina paisyti rekonstrukcinio lygmens morfofonetinių žodžio struktūros kaitų (nulemtų ir tabu fenomeno), suponavusių nebūdingų morfotaktinių grandžių atsiradimą (plačiau žr. Маковский 1998: 155, 158–160). Ignoruojant šiuos kitimus, t. y. taikant atomistinį nagrinėjimo metodą, padaroma nemaža klaidų, plg. rytų slavų Kijevo panteono dievybės *Струбоз* ligšiolinius kilmės aprašymus, neturinčius absoliučiai nieko bendra ne tik su dievybės funkcijų aprašymu, bet ir su morfologine teonimo struktūra (plačiau žr. Крегждис 2010: 212–215) – sukuriamos niekuomet neegzistavusios, neva ide. prokalbės leksikos sluoksniui priskirtinos lytys, kurių morfologinė struktūra neįmanoma ne tik dėl segmentų fonotaktinio grupavimo ypatumų, bet ir dėl semantinio pagrįstumo, pvz., niekaip negalėdami paaiškinti su šia dievybe siejamo r. *спіі* (arch. *спроі, стріі*) ,tėvo brolis, dėdė (tėvo brolis)' (Даль IV 340) kilmės, Viačeslavas Ivanovas ir Tamazas Gamkrelidzė, pritardami Marc Vey (1931: 65–66; Beй 1958: 96) hipotezei apie sl. *stri-* < ide. **patri-* ,tėvas', rekonstruoja neįtikėtinas konstrukcijas, neva ide. prokalbėje vartotą giminystės termino lytį **-p^[h]t^[h]r-* // **p^[h]Н^[h]er-* (Гамкредидзе, Иванов 1984: 538, 765, 777, 791), kurios, matyt, net labiausiai įgudęs fonologijos specialistas ne tik negalėtų išarti, bet ir motyvuoti tokios lyties struktūros atsiradimo. Atlikus šių leksemų analizę, paaiškėjo, kad jų kilmė visiškai nesietina su giminystės terminija, o iki šiol itin senais žodžiais laikyti r. *спіі* (arch. *спроі, стріі*), *Струбоз* reflektuoja vėlyvus senosios rusų kalbos morfofonetinius kitimus (plačiau žr. Крегждис 2010: 214, 216).

Minėtiems iš esmės koreguotiniams spėjimams rasti didžiausią įtaką turėjo Olego Trubačiovo (Трубачев 2006: 20, 28, 49, 53, 201 (pirmasis leidimas 1959 m.)) prancūzų lingvisto Vey spėjimo apie radicialinio *str-* kilmę palaikymas, pasitelkiant bulg. *насторок, настрок* ,patėvis' < **po-p(ə)tor* (< **pator, *pster* ,tėvas'). Oswaldas Szemerényi (Семереньи 1967: 15) griežtai neigė galimybę lie. *tėvas* ,pater' kildinti iš **ptē-vas*, kurio radicialinį **ptē* Jozefas Mikkola (1908–1909: 124) teigia esant ide **pātēr* variantą, o r. *спіі* ,tėvo brolis, dėdė (tėvo brolis)' kildina iš ide. **ptr-* (> **ttr-* > *str-*); šį ka-
zuistinį teiginį savo darbuose išplėtojo minėtasis Vey, André Vaillant'as (1950: 82), Georgijus Shevelovas (1964: 191), bet griežtai sukritikavo Christianas Stangas ir kt. (plačiau žr. Семереньи 1967: 15)). Visiškai teisingas ir motyvuotas Szemerényi (1977: 7) išsakytas abejones apie sl. **strybь* kildinimą iš ide. **pātēr* Trubačiovas paneigia ir pateikia tokią motyvaciją: I. „[...] совсем упускает из виду еще один вероятный славянский его континуант – болг. *насторк* 'отчим' < и.-е. **pō-pator-*“ (Трубачев 2006: 201); II. „Этимологически **прозрачно** болг. *насторк* 'отчим' < **po-pator*. Несколько затруднителен вопрос о развитии значения 'пасынок'. Образование с суффиксом *-ъкъ* вряд ли восходит здесь к глубокой древности, ср. др.-чешск. *pastore* и болг. *настроче* с суффиксом *-e-, -ent-*. Здесь не исключено первоначальное значение принадлежности ('отчимов, неродной сын' = 'пасынок'). Обращает на себя внимание отсутствие *pastorъкъ* в восточнославянских языках. Единичное др.-русск. *посторькъ*, вероятно, заимствовано. Из южнославянских языков происходит алб. *pasterk* 'пасынок'“ (Трубачев 2006: 49); III. „С префиксом *na-*: русск. *наотец* (В. И. Даль: 'неродной отец, воспитатель приемыша'), ср. литовск. *patevis* 'отчим' – *tevas* 'отец'. Сюда же, возможно, относится болг. *насторк, насторок* 'отчим' < **popator*“ (Трубачев 2006: 27–28).

Deja, visi šie Trubačiovo teiginiai, matyt, koreguotini ne tik todėl, kad jų autorius nepateikia patikimo resp. lingvistiniais argumentais, o ne Vey spėjimais, grįsto bulg. *насторок, настрок* ,patėvis' kilmės aprašu, bet gretina visai skirtingos etimologijos leksemas (žr. toliau).

Pirmiausia atmetinas atomistinio nagrinėjimo nulemtas teiginys, neva lie. *patėvis, pātėvis* ,netikras tėvas, antrasis motinos vyras pirmojo vyro vaikams' K, Slnt ir kt. (LKŽe) giminingas r. *наотець* ,patėvis, įvaikio augintojas; antrasis tėvas' (Даль III: 16) ir bulg. *насторк, насторок* ,patėvis' (< ide. **popator*). **Visų šių žodžių kilmė skirtinga:** 1) lie. *patėvis, pātėvis* ,netikras tėvas, antrasis motinos vyras pirmojo

suponuoja *a priori* klaidingų žodžių kilmės teorijų radimąsi. Atomistinis metodas, kuris iki šiol onomastikos tyrimuose dažnai yra pridisponuojantis, nulemia itin negatyvų šios kalbotyros šakos objekto (ir ypač jo etimologinės analizės) vertinimą:

vyro vaikams' ← praef. *pa-* + subst. lie. *tévas* 'vyras (ppr. vedęs) savo vaikui' Lex 90, SD 1104 ir kt.; 'vienas iš gimdytojų' Mžš; 'moters sutuoktinis, vyras' Šts ir kt.; 'šešuras' LKA I 195; 'vyresnio amžiaus vyras, pagyvenęs žmogus (kreipiantis)' NdŽ, Jdr, Plv; 'grindėjas, kūrėjas' A 1884, 244, DP 534 ir kt.; 'kerdžius' rš.; 'dvasininko ar vienuolio prievardis' NdŽ, rš.; 'kulto tarno titulas' NdŽ, J. Marc.; 'kas atsidavimu bažnyčiai, tikėjimui nusipelnęs pagarbos' P, DP 5 ir kt.; 'Dievo prievardis' WP 146, PK 16 ir kt.; 'Dievas' Mž 105 ir kt.; 'bičių motina' LKA I 172 (LKŽe); šis praef. *pa-* < praef. lie. *po-* '(funkcija) nuoseklumo santykiams reikšti' (žr. Kregždys 2010, 222 (190 išnaša)), plg. lie. *pósūnis* 'netikras sūnus, žmonos ar vyro sūnus iš ankstesnių vedybų' Lex84, SD242, Q507, R ir kt.; 'pažastinis ūglis, atžala' Kb ↔ lie. dial. *pāsūnis* 'posūnis' Pb (LKŽe); lie. *pódukra*, *pódūkra* 'iš ankstesnės santuokos gimusi duktė (vėliau į tą šeimą atėjusiam kitam sutuoktiniui), netikra duktė' Krtv, Alk, Brs, Ds ir kt. ↔ lie. dial. *padukra* 'podukra' Q 507 (LKŽe); lie. *pamerģė* 'jaunųjų palydovė senoviškose vestuvėse' Grž, Jnšk ir kt.; '(menk.) apie puošėivą, tinginčią dirbti merginą' Lkš ↔ lie. dial. *pómerģė*, *pomerģė* 'pamerģė' Št ir kt. (LKŽe) ir kt., o r. *ná-omeyb* 'patėvis, įvaikio augintojas; antrasis tėvas' reflektuoja vertinį (kalkę – apie morfologinius ir semantinius rusų kalbos vertinius iš graikų kalbos plačiau žr. Шанский 1959: 201–203) gr. *πάπλος* 'senelis (tėvo arba motinos tėvas); kai kurių augalų sėklų apatinė dalis; pirmieji smakro barzdaplaukiai (gyvaplaukiai); mažas paukštelis, kurio lizde kiaušinių padeda gegutė' (Liddell, Scott 1882: 1302); '(vėlyv. // Bizant.) senelis' (Lampe 1961: 1006) – semema 'mažas paukštelis, kurio lizde kiaušinių padeda gegutė' suponavo reikšmės '(pa-, į-)tėvis' (t. y. **paukštis, auginantis ne savo paukščiuką** → **žmogus, auginantis ne savo vaiką**) atsiradimą. Ilgainiui dėl homofonijos vyko kontaminacija su (vėlyv.//Bizant.) gr. *πάπας* (*πάππας, παπάς*) 'tėvas; pagarus šventiko (ir vyskupo) kreipinys (Romos ir Aleksandrijos bažnyčiose)' (Lampe 1961: 1006; Дьяченко 1993: 406) → (vėlyv. // Bizant.) gr. *παπαδότης 'berniukas, auklėjamas šventiko' (Lampe ibd.) (< gr. *πάπας* 'šventikas' + gr. *δίαζω* 'gyventi, palaikyti gyvybines jėgas' (+ -της (*nomen agentis* formantas)) ⇒ r. dial. *nána* 'senelis; krikštaitėvis' (CPHG XXV 203). Vadinas, r. *ná-omeyb* 'patėvis, įvaikio augintojas; antrasis tėvas' pirmasis sandas yra tiesioginė graikų bažnytinio termino (**substantyvo, o ne prefikso (!!!)**) refleksija resp. jokia būdu negali būti lyginama su lietuvių kalbos atitikmenimis (prefikso lie. *po-* vadiniais) resp. ide. **po-p(ə)tor* 'pa-tėvis' rekonstrukcija negalima (!!).

Tai nėra pirmoji Trubačiovo klaida vertinant slavų kalbų skolinius iš graikų kalbos (plačiau apie tai žr. Семереньи 1967: 20). Osvaldas Szemerényi (Семереньи 1967: 19) labai teisingai pastebėjo, kad „Наиболее серьезная ошибка заключается в том, что даже для признанных заимствований очень часто рассматривается лишь ближайший источник, тогда как не менее важно обнаружить и наиболее отдаленный, который может дать правильный этимон, «первичное значение»“ (ši teiginį galima suvokti ir kaip tiesioginio resp. substratinio elemento nustatymo būtinybės akcentavimą);

2) Trubačiovo postulatą „Этимологически **прозрачно** болг. *настрок* 'отчим' < **po-pətor*“; matyt, vertintinas kaip pokštas, mat **ši pietų slavų leksema su ide. giminystės terminų raida neturi absoliučiai nieko bendra**: a) bulg. *настрок, насторок* 'patėvis' (masc.) negali būti nagrinėjamas atskirai nuo bulg. *настроче* 'posūnis, podukra' (neutr.) (su suff. -*ък-, -че* (pastarasis reflektuoja pirmą bulgarų palatalizaciją – žr. Маслов 1981: 55)) – jų kilmė ta pati, t. y. adj. bulg. *пѣстръ, -па, -ро, -ри* 'margas; **nevienodas, sudarytas iš skirtingų elementų**' (Бернштейн 1953: 650) (su *-б- ↔ -á- // -а- ↔ -ъ-* (nekirčiuotu (kirčio vieta senesniuose bulgarų tekstuose ir dabartinėje kalboje dažnai skiriasi – Маслов 1981: 46)), plg. bulg. *настрѣва* 'margumas' (Бернштейн 1953: 520)) (verb. bulg. *пѣстря, -их* 'marguliuoti, (išsi-)skirti' (Бернштейн 1953: 650) // *пѣстрѣя* 'marguliuoti, raibuliuoti' (Бернштейн 1953: 649)) + suff. -*ák-* (*nomina qualitatis* darybinis modelis (!!!) – žr. Маслов 1981: 77); b) bulg. *настрок* (< **наст-ъ-рок* (su *-ъ-* absorbcija dėl nekirčiuotumo resp. „gyvosios“ balsiokaitos –

Radoslavo Katičičiaus (Katičić I 48) nuomone, daugelis onomastinių leksemų kilmės aprašų grindžiami liaudies etimologijos principais, o Aleksandra Superanskaja (Суперанская 1986: 78) teigia, kad tokie tyrimai visuomet yra hipotetinio lyg-

žr. Маслов 1981: 135)), *пасторок* kilmę iš verb. bulg. *пъстрѣя* ‚marguliuoti, raibuliuoti‘ patvirtina *-o- ↔ -e-* kaita – labai senos bulgarų balsiokaitos refleksija, plg. verb. bulg. *лежѣ* ‚gulėti; kalėti‘ ↔ subst. bulg. *ложе* ‚patalynė‘ (plačiau žr. Маслов 1981: 53), t. y. adj. bulg. *пѣстър* ‚nevienodas, sudarytas iš skirtingų elementų‘ + suff. *-ък-* (↔ *-ѣк-*) > subst. bulg. **пѣстърѣк* ‚ne tos pačios giminystės žmogus ⇒ ne vienos motinos ir//ar tėvo vaikas resp. (pa-,i-)tėvis‘ > bulg. *пѣстрок*, *пасторок* ‚patėvis‘ // bulg. *пѣстроче* ‚posūnis, podukra‘ (su radicalinio *-o- ↔ -y-* // *a ↔ ѡ* // *ѡ ↔ y-* (bulgarų fonologinių kitimų ypatybės – plačiau žr. Маслов 1981: 37, 44)).

Remiantis šia analize galima paneigti Trubačiovo teiginius apie: I. ide. **po-p(ə)tor* (← **pator*, **pster* ‚tėvas‘ rekonstravimo galimybę – tokių lyčių ide. prokalbėje niekuomet nebuvo ir būti negalėjo (ide. kalbos iki šiol nepriskiriamos semitų kalbų grupei, kurioms būdingas trijų ir daugiau konsonantemų avokalinės fonotaktinės grandys (!!!)); II. r. *сприū* (arch. *спрой*, *спрыū*) ‚tėvo brolis, dėdė (tėvo brolis)‘ kilmė yra tokia: dėl hipokoristiko r. dial. *ся* ‚sesuo‘ Tverė (Даль IV 383) ir subst. r. dial. *тѣтя* ‚tėvas; **sesuo**‘ Riazanė (Даль IV 456) kontaminacijos rusų kalboje galėjo atsirasti adj. r. **се(я)стриной* ‚priklausantis tėvui‘ > subst. r. **се(я)стрина* ‚tai, kas priklauso tėvui‘ (apie suff. **-ін-а* žr. Хабургаев 1974: 203–204) (→ subst. r. *сестреніцѣнь* ‚visa, kas jų, kas jiems asmeniškai priklauso‘ (Даль IV 179) – sufiksų **-ін-* + **-ік-* vedinys (apie tokį darybinį modelį plačiau žr. Хабургаев 1974: 201)) ⇒ subst. r. **се(я)стр(ин)ой* ‚tėvo brolis, dėdė‘ (su *ся-* afereze (ją nulėmė *c-...c-* kartojimasis, plg. lie. *overē* ‚voverė‘ = *voverē* ‚t. p.‘; angl. *ѣт* /aim/ ← *I am* (Gaivenis, Keinys 1990: 12), dar plg. avd. ukr. *Лѣра* ← *Ва-лѣриū* (Скрипник, Дзятківська 2005: 45 (apie rusų asmenvardžių hipokoristikų darybą plačiau žr. Суслова, Суперанская 1991: 99, 111, 115–116)) ir suff. *-ин-* absorbcija (apie tokius fonetinius kitimus plačiau žr. Крегждис 2009, 281 (37 išnašą)) → r. (arch.) *спрой* ‚t. p.‘. Su šios formos morfologiniais kitimais sietinas ir r. *сприū* ‚tėvo brolis, dėdė‘ atsiradimas, tik jis daug paprastesnis: subst. r. **се(я)стрия* ‚tai, kas priklauso tėvui‘ (*nomen collect.*) (plg. s. sl. *áďàďèβ* ‚brolija‘ (*nomen collect.*)) → subst. r. **се(я)сприū* ‚tėvo brolis, dėdė‘ (pagal analogiją su r. *сѣстрия* ‚pusseserė‘ ir su fleksinio g. fem. formanto **-ā* kitimu į g. masc. *-ъ* pagal analogiją su r. *брѣтнїи* ‚jam (t. y. broliui – R. K.) priklausantis, būdingas‘ (Даль I 124)) → subst. r. *сприū* ‚t. p.‘ (su *се(я)-* afereze) (plačiau žr. Крегждис 2010: 214); III. s. r. *Стри-богъ* ← (**С-тр-и-* ← **-ьтриС*) ← **Сирть-богъ* (? anagraminė kamieno transpozicija su inicialinio *С-* metateze dėl fonotaktinės grandies *ТРИС-* nebuvimo rusų kalboje (jungtis *СТРИ-* šioje rytų slavų kalboje gana dažna: r. *сприѡа* ‚arklys (žaidimuose)‘; *сприкъ* ‚juosta, riba ir kt.‘, *сприū* (arch. *спрой*, *спрыū*) ‚tėvo brolis, dėdė (tėvo brolis)‘ (Даль IV 340)) ← r. (arch.) *сирть* ‚vandens sūkurys, akivaras, viesulas ir kt.‘ (Даль IV 188), t. y. pirmasis *karmadhāraya* kompozito sandas (apie tokį žodžių darybos tipą praslavų kalboje plačiau žr. Хабургаев 1974: 192) reflektuoja šakninės morfemos transpoziciją (plačiau žr. Крегждис 2010: 216).

Dėmesys atkreiptinas ir į dar vieną Trubačiovo (Трубачев 2006: 49) nurodomą kalbinį faktą – s. sl. *пасторѣкъ* ‚πρόγονος‘; *privignus*‘, kuris **nefiksuojamas** pagrindiniame senosios slavų leksikos sąvade (ССЯ III 18–19 (jame surinktos **visos** IX–XII a. šios kalbos leksemos)), o s. r. *посторѣкъ* **neminimas** autoritetingiausiuose bažnytinės slavų kalbos rinkiniuose (ЦС III 171; СЦСРЯ III 162, 394), išskyrus Grigorijaus Djačenko leidinį (Дьяченко 1993: 409), kuriame minimi ir tie žodžiai, kurie yra seni tik autoriaus nuomone (žr. s. v. *баба-яга*), t. y. jie pateikiami be šaltinio nuorodos (!!!). Panašių keistos žodžių interpretacijos pavyzdžių pasitaiko ir Emilio Benvenisto veikaluose (žr. Бенвенист 1995: 177): r. dial. *сприū* ‚dėdė‘ aiškinamas kaip senosios slavų kalbos žodis (!!!) (plg. ‚[...] ст.-сл. *stryjī* ‚брат отца‘ (общеславянский термин, который отсутствует, однако, в русском [...]“ (Бенвенист 1995: 179)), nors šios kalbos pagrindiniame sąvade tokia lytis nenurodoma (žr. ССЯ IV 181–190), bet pateikiama bažnytinės slavų kalbos žodynuose reikšme ‚tėvo / **motinos** brolis‘ (ЦС IV 179; СЦСРЯ IV 239),

mens, grįsti itin mažai tikėtiniais argumentais. Jurijus Otkupščikovas (Откупщиков 1988; 2006: 216), norėdamas paneigti šią įsigalėjusią nuomonę, suformulavo onomastinių lyčių tyrimo metodiką, grįstą detalio darybine, o ne semantine ar fonetine leksemų analize, kurios šalininkas buvo Antoine Meillet (plačiau žr. МеЙе 1954: 40). Minėtina, kad morfologinės analizės svarbą aprašant žodžio kilmę nuolat pabrėždavo ir Vytautas Mažiulis (plg. PEŽ III 13). Vis dėlto etimologizuojant teonimus ir kitas mitologemas remtis vien šiuo metodu, kurio svarba, matyt, abejoti neverta, nepakanka, plg. rytų aukštaičių tabuizuotų augalų, pasak Eugenijos Šimkūnaitės (2001: 30, 71), „nešvarių pavadinimų – šifravimo priemonės, drauge ir baubo ligai atbaidyti; žodinės magijos; žinių įslaptinimo“ skambesį⁸ – visi jie reflektuoja ne tik visiškai pakitusią pamatinio (substratinio) žodžio morfologinę struktūrą (leksema keičiama frazeologizmu: „velnio ridikas“ ↔ lie. dial. *šunbuilė* ‚dėmėtoji nuokana‘ (Jasiūnaitė 2010: 286)), bet ir referentinę kaitą. Tokie pat substratinių formų ir rašytiniame šaltinyje užfiksuotų lyčių struktūriniai neatitikimai būdingi ir to paties kaip ir Strykowskio gyvenamojo laikotarpio kultūros veikėjo Łasickio veikale *De Diis Samagitarum Cæterorumque Sarmatarum, & falforum Chriftianorum. Item de religione Armeniorum* (1582) (plačiau apie jį žr. LE XIV 181–183; BRMS II 577–579; Lasickis 1969) minimiems teonimams, plg. *Salaus*⁹, *Klamals*¹⁰, *Atlaibos*¹¹, *Tawals*¹² ir kt. (Kregždys 2010: 51–52). Šiuos teonimus, taip

t. y. leksema nėra senosios slavų kalbos veldinys, bet **rusų kalbos dialektizmas**, žinomas iš grafo Karamzino *Исторія Государства Російскаго* ir *Кормчая книга* II 209 (vėlyvo laikotarpio rusų bažnytinių postulatų rinkinys) (žr. СЦСРЯ ibd.).

⁸ Plg. ‚avies spiros‘ = *alksnio kankorėžiai, gyvatžolė, vingiorykštė*; ‚raudonosios rupūžės‘ = *degsnio šakniastiebiai*; ‚mergiotės ar bernioko šlapimas‘ = *klevo ar beržo sula*; ‚juodosios rupūžės‘ = *beržo juodgrybis*; ‚pelėšūdziai‘ = *skalsiai*; ‚Saula baltuos nuometuos‘ = *vaistinė ramunėlė*; ‚pinkai kiškučiai ražienoj‘ = *pušies pumpurai* (plačiau žr. Šimkūnaitė 2001: 31, 74–75).

Dar plg. ‚velnio ridikas‘ = *nuodingoji nuokana*; ‚velnio uoga‘ = *keturlapė vilkuogė* (Jasiūnaitė 2010: 286, 292).

⁹ *Salaus* ← (morfotaktiškai autentiška dialektinė lytis) *Salius* < **Sáulius* (su -áu- > -a.- (Ragainės šnekotos ypatybė)) ← lie. *sáulė* ‚sol‘.

¹⁰ *Klamals* ← **kalmal(i)s* ‚kaulmalys‘ (artimosios metatezės tipas; keičiama antrojo to paties kamieno morfemos fonotaktinė struktūra, t. y. A^xB^y → AB^(xy)) ↔ **tas*, kuris mala kaulus, t. y. kaulų resp. sąnarių ligų dievybė < **kaula-malis* ‚t. p.‘ < (*tatpuruša* kompozitas) **kaula-malūnis* ‚t. p.‘, plg. subst. lie. *malūnis* ‚malūno vedėjas, malimo specialistas‘ ~ subst. lie. *malūninis* ‚malūno vedėjas, malimo specialistas‘ ← adj. lie. *malūninis* ‚susijęs su malūnais‘ (dar žr. Kregždys 2009b: 121).

¹¹ *Atlaibos* ← **lai-ta-bas* (pirmųjų dviejų skiemenų metatezinis tipas, t. y. AB → BA) < subst. lie. *laĩtas* ‚plūktinė kluono ar gryčios asla, padas‘; ‚krosnies apačia, padas‘ ir kt. + subst. lie. *lābas* ‚gerovė, nauada‘, ‚gėris‘, ‚turtas, lobis, gėrybė‘ ir kt. ⇔ (*tatpuruša* kompozitas) **Laitalabas* // **Laitalabīs* ‚laito turtas ↔ ant plūktinės (matyt, jaujos) pilamų grūdų dievybė ↔ jaujinis‘.

¹² *Tavals* – prūsizmas, reflektuojantis subst. lie. dial. (MLiet.) *tāvas* ‚tėvas‘ (< pr. *tāvas* ‚t. p.‘) ↔ **Tavalis* ‚tėvelis‘ (eufemizmas (?) dėl tabu) → *Tavalas* ‚t. p.‘.

pat ir visus kitus Łasickio išvardytus dievybių vardus tyrę ir jų kilmės aprašus mėginę pateikti tyrėjai juos aiškina kaip iškraipytus ar net prasimanytus, nors visi šio autoriaus minimi *nomina propria* reflektuoja autentišką baltų leksinę medžiagą – kartais net didžiai archajišką. Pagrindinė ligšiolinių Łasickio, Strykowski ir kt. autorių klaidingos mitologemų kilmės analizės priežastis – jau minėtas beatodairiškas atomistinio metodo taikymas. Nagrinėjant onomastines lytis pamirštama, kad dievų (ir uranistinių, ir chtoniškujų) vardai pirmiausia turi būti išanalizuoti, remiantis rekonstrukciniu metodu, mat sakralinės sferos terminai (ypač dievų vardai) dėl tabu iškraipomi ir transponuojami taip, kad pirminis jo variantas tegali būti atstatomas. Ne itin naudingos teonimo vardo kilmei nustatyti yra galimos dievybių funkcijos, mat dažnai jos būna pramanytos, o kartais visai nežinomos (plačiau žr. Kregždys 2009: 257–259).

Tabuizuotų teonimų morfeminės struktūros kaitos tendencijos būdingos ne vien tik baltų teonimų, bet ir slavų bei kitų ide. (ir ne ide.) genčių sakralinės leksikos darybai (plg. r. dial. *анчўтка* ‚velnias, piktoji dvasia‘ (Oriolas, Simbirskas, Tula, Riazanė ir kt.) < r. dial. *анчўт* ‚velnias‘ < **анчуд* ‚t. p.‘ (morfoliginis perteikimas; dar plg. sporadinę *-d-* ↔ *-m-* kaitą: r. *чудобъ* ↔ *чумобъ* ‚nedaug, vos vos; vynu taurė‘ (Даль IV 613)) ~ r. dial. *анчиод* ‚t. p.‘ (Топоров 1973: 31) < r. dial. **начуд* ‚t. p.‘ (morfofonetinė transpozicija dėl tabu) ← verb. r. *начудить* (*начудесить*, *начудотворить*) ‚prikrestti eibių; stebinti keistu elgesiu‘ (dar žr. Kregždys 2009, 21); r. dial. *удаганка* ‚ragana‘ (Колыма) (žr. Власова 2008: 499) < **угаданка* ← verb. r. *угадывать* ‚atspėti, susivokti; sužinoti remiantis neįprastais ženklais (požymiais) ir kt.‘ (Даль IV 464–465)¹³; slavų perkūnijos dievo *Перун*, vartojamo pietų

¹³ Šio žodžio kilmės aprašas, pateiktas Aleksandro Anikino (Аникин 2000: 580), yra motyvuotas liaudies etimologijos metodika (daugybė tokio nagrinėjimo pavyzdžių pateikiama Platono Lukaševičiaus veikale (žr. Лукашевич 1847)), mat aptariamą leksemą priskyres skoliniams iš jakutų *удаган* ‚šamanė, ragana, burtininkė‘, o pastarąjį – iš mongolų *удаган* ‚šamanė‘, hipotezės autorius pamiršo nurodyti: I. pirminį skolinimosi šaltinį (!!!), mat sieti jį su Anikino nurodomu tiurkų **iduk* ‚šventas‘ nepatikima ne tik dėl tokios formos vartosenos stokos gyvojoje kalboje (tai, matyt, vienas pagrindinių kazuistikos bruožų, kai pateikiama neva autentiška prolytė, paremta vieninteliu argumentu – asteriksu (!!!); be to, toks skolinys nenurodomas rusų kalbos tiurkizmų sąvade (Шипова 1976: 342–343)), bet ir morfofonetinio skolinio ir substratinės formos neatitikimo (!!!); II. morfoliginį kitimų grandį – visiškai neaišku, (a) kodėl jakutų *удаган* ‚šamanė, ragana, burtininkė‘, suponuojantis moteriškosios giminės referentą, rusų kalboje vartojamas su suff. r. *-ка*; (b) jei spėtume, kad toks morfoliginis kitimas nulemtas kontaminacijos su r. dial. *шаманка* ‚keiksmazodis‘ (apie šio žodžio kilmę plačiau žr. Фасмер IV 401; Аникин 2000: 688), reikėtų paaiškinti, kaip rusų kalbos Sibiro dialekte galėjo būti pradėtas vartoti skolinys, savo morfolingine struktūra neatitinkantis morfotaktinės šios kalbos sistemos. Be to, vienas pagrindinių argumentų, suponuojančių Anikino hipotezės klaidingumą – šioje rytų slavų kalboje ir jos Sibiro dialekte plačiai vartojamas jau minėtas tos pačios semantinės vertės skolinys r. *шаманъ*, *шаманка* ‚laukinių Sibiro genčių argavikų kasta, kurių atstovai, besiverčiantys burtininkavimu, argaudinėja žmones‘ (САР VI 850), *шаман*, *шаманка* ‚kulto tarnautojai, bendraujantys su dvasiomis; burtininkas, žiniuonis, gebantis sukelti ekstazės būseną‘ (БТСРЯ 1489), t. y. Anikino „hipotezė“ neatitinka visuotinių superstatinės

slavų tabu nulemtą morfeminę transpoziją (metatezę): bulg. *пеперуна, пеперуда, перперуда, прперуда* (MC 431); pagal anagraminį transpozicijos modelį pakeistą slavų turtų ir galvijų dievybės *Волос* vardą, plg. r. *Соловей-разбойник* ← *Волос* (skaityti iš kairės į dešinę) (žr. MC 496)). Tai pačiai grupei priskirtini ir rytų slavų teonimas *Стрибог*, minimas seniausiame Kijevo Rusios Nestoro metraštyje (tiksliau, jo nuorašuose), *Мóкошь* ir kt. (plačiau žr. Крегждис 2010: 211–213). Toks fenomenas taikytas ir iki šiol jo paisoma tariant neindoeuropiečių aukščiausiojo judėjų dievybės tetragramos pavidalo *YHWH* vardą, kuris iš pradžių buvo vienos piemenų genties (Judo gentkartės) dievukas (MC 633).

Išanalizavus keturis Łasickio veikalė minimus teonimus, paaiškėjo, kad du (*Salaus, Tavvals*) reflektuoja morfotaktiškai autentiškas dialektines lytis, o du – paki-

leksikos atsiradimo postulatų: *skolinys* – „обращение к лексическому фонду других языков для выражения **новых понятий, дальнейшей дифференциации уже имеющихся и обозначения неизвестных прежде предметов** (нередко сами эти понятия и предметы становятся известными носителям данного языка лишь вследствие контактов с теми народами, из чьих языков заимствуются соответствующие слова).“ (Ахманова 1969: 150–151); „Adoption of a linguistic expression from one language into another language, usually when **no term exists for the new object, concept, or state of affairs**“ (Bussmann 2006:139).

Abejotinas Anikino šio žodžio kilmės nustatymo metodikos bruožas – visiškas sinchroninės analizės nebuvimas. Anikinas neanalizuoja ir nedetalizuoja rusų kalbos leksikos ypatybių, bet imasi rekonstruoti ne ide. kalbų kitimus (dar žr. Аникин 2009: 155 (šis tyrėjas ne tik rusų kalbos veldinius aiškina – žinoma, nepateikdamas nei morfologinės, nei semantinės analizės rezultatų (nes tokios neatlieka) – kaip skolinius iš tiurkų kalbų, bet imasi ir baltų kalbų leksikos „finizacijos“ – lie. *odà, jūra, kadagys* ir kt., pasak Anikino, yra aiškiausi skoliniai iš finų kalbų (Аникин 2009: 155); keista, bet vertindamas Wojciecho Smoczyńskiego veikalą ir priekaištaudamas jam dėl menko kirilika parašytų darbų citavimo, pats recenzentas, aptardamas baltų leksikos kilmės hipotezes, ignoruoja lotyniškąją abėcėlę parašytus svarbiausius baltistikos darbus, kuriuose tokie „teiginiai“ jau seniai paneigti (Būga II 273; PEŽ II 65, 55–56; LEW 516 ir kt.)), nors r. *у́га́дка* ‚ragana (keiksmazodis)‘ deverbatyvinė kilmė (žr. aukščiau), o ne skolinio statusas, abejonių nekelia (be to, minėtus tiurkų kalbų pavyzdžius reikia vertinti kaip skolinius iš rusų kalbos, o ne priešingai (!!)): r. dial. *гад* ‚aiškiaregys‘ Oloneco gubernija (1846 m.), Vologda, Jaroslavlis, Kostroma, Permė, Vakarų Rusija; ‚mašlus, ką nors (į-, at-)spėjantis žmogus‘ Jaroslavlis (1853 m.); ‚žiniuonis‘ Vologda, Permė (СРНГ VI 90), r. dial. *гадь* ‚žiniuonis; **burtininkė, žynė**‘ Vakarų Rusija (Даль I 339) ← r. dial. **гадан* ‚t. p.‘ (su suff. *-ан* apokopavimu dėl kontaminacijos su r. *гад* ‚gyvatė‘ (СРНГ VI 89) – sakralinės sferos terminu (!!)) (~ (dėl morfologinės *nomina agentia* struktūros) r. *молчань* ‚šuo, kandantis, bet ne lojantis‘ (← verb. r. *молчать* ‚tylėti, būti ramiam ir kt.‘) (Даль II 343) (daugiau pavyzdžių žr. Зализняк 1980: 494–496)) ↔ r. *га́дка* ‚būrėja‘ Uralas 1963 m. (СРНГ VI 90). Struktūrinių kaitų nepaisymas nulėmė visiškai skirtingos kilmės resp. darybos leksemų – homofonų r. *гад* ‚gyvatė‘ ir r. dial. *гад* ‚aiškiaregys ir kt.‘ susiejimą į vieną leksinį semantinį lizdą (СРНГ VI 89–90).

Vienas pagrindinių r. *у́га́дка* ‚ragana (keiksmazodis)‘ (< **угаданка* ‚ragana, aiškiaregė‘) deverbatyvinės kilmės įrodymų – leksinis semantinis ukrainiečių kalbos atitikmuo (ir darybiniu, ir semantiniu aspektu) ukr. *угадник* (*вгадник*) ‚aiškiaregys‘ ↔ *угадниця* (*вгадниця*) ‚t. p. (**fem.**)‘ ← verb. ukr. *угадуватися* (*вгадуватися*) ‚numatyti, nujauti, būti prietaringam; 2. nuspėti, (į-, at-)spėti; 3. sužinoti‘ (→ ukr. *угадництво* (*вгадництво*) ‚mokėjimas (į-, at-)spėti‘) (žr. СУМ 371).

tusias formas, kurių struktūrinė kaita aiškintina pagal: I. artimosios metatezės tipą, kuomet keičiama antrojo to paties kamieno morfemos fonotaktinė struktūra, t. y. $A^XB^Y \rightarrow AB^{(XY)}$ (*Klamals*); II. pirmųjų dviejų skiemenų metatezinį¹⁴, arba artimosios (vienas šalia kito esančių skiemenų) metatezės tipą, keičiant pirmąją to paties kamieno morfemą antrąja, t. y. $AB \rightarrow BA$ (*Atlaibos*) (žr. 7–10 išnašas).

Remiantis šiais argumentais ir lietuvių kalbai nebūdinga nagrinėjamos dievybės vardo morfofonetine struktūra, formuluotina nauja teonimo *Chaurirari* kilmės hipotezė – spėtina, kad jis reflektuoja II-ojo tipo morfotaktinę kaitą: lie. **Kauriraris* ‚arklių dievas‘ < subst. lie. **kaurikaris* ‚t. p.‘ ($r...r < r...k$ (artimoji progresyvinė asimiliacija)) ↔ subst. lie. **kaurikanis* ($r...r < r...n$ (tolimoji progresyvinė asimiliacija)) < subst. lie. **kaukarinis* ‚t. p.‘ (morfotaktinė metatezė dėl tabu (?)) (plačiau žr. Kregždys 2010: 51–52; 2010.: 88) < adj. lie. **kaukarinis* ‚priklausantis Kaukariui‘ (plg. mitologemas subst. lie. *rugìnis* ‚**tokia pasakų būtybė**‘ Mš; ‚rudens mėnuo, rugsėjis‘ S. Dauk (LKŽe) ← adj. lie. *rugìnis*, -ė ‚iš rugių padarytas, pagamintas‘ SD 463 ir kt.; ‚priklausantis rugiams‘ N, Nmč, Aps, Ps, Pb, Vžns, Dv, J. Paukš., Švn; ‚susijęs su rugiais‘ Lz; ‚tinkamas rugiams auginti (apie žemę)‘ KzR, Krsn, Alk, Smn; ‚prinokstantis kartu su rugiais‘ Skr, Stak, Lkv, Ggr, Rt; ‚dainuojamas, rugius pjaunant‘ Švnč ir kt.; ‚plintantis, parazituoiantis ant rugių ar rugiuose‘ LBŽ, F; ‚**rugiuose būnantis, gyvenantis**‘ LKK XIII 140 (Grv) (LKŽe); subst. lie. *jaujinis*

¹⁴ Plg. metatezės pavyzdžius, spėtina, nulemtus **tabu** fenomeno: 1) lie. dial. *vilkātas* ‚(mit.) žmogus, galintis pasiversti arba kitų būti paverstas vilku‘ BŽ 305 ir kt.; ‚(prk.) apie bjaurų, žiaurų žmogų‘ Ant, Ut (LKŽe) < **viltakas* ‚vilkolakis‘ < *vilk-takas* Š; panašaus kitimo būta ir latvių kalboje (o tai tik patvirtina galimą tabu fenomeno veikimą – bendrabaltiškas mitologinis-religinis motyvas): la. *vilkata* Latwju dainas 19392, 2; *vilkate* 19424; *vilkatis* 19392 (plg. Būga I 221); 2) la. *klemu* (*māte*) (su afrikatizuoto *c-* (< **k-*) > *k-* dėl pozicijos prieš priebalsį (!!!)) (plačiau žr. Endzelynas 1957: 40)) ← la. *ceļmu māte* ‚kelmų motina ↔ velnių motina ↔ velnienė‘, dėl velnio lokalizacijos, sietinos su ‚kelmu‘; plg. lie. dial. (žem.) *kēlmas* ‚toks keiksmas, nenorint minėti velnio‘ Dr, Užv (t. y. **velnio eufemistinis kreipinys** ~ *po kelmų išėiti* ‚pradingti, žūti‘ Dr ⇔ ‚nueiti po velnių‘, plg. *vīskas išēje puō kelmū* Dr; adj. lie. (žem.) *kēlmiškas*, -ė ‚labai blogas, **velniškas**‘ (žr. DūnŽ 128) (tokį spėjimą galima paremti ir bluko(-io) (latvizmas) // trinkos, rąsto, t. y. kelmo (rąsto dalies), traukimu per Užgavėnes (plg. LE XXXII 368), kuris, matyt, simbolizavo velnią, o šis, remiantis baltų mitologijos duomenimis, siejamas su požemio buveine, kurioje buvo šalta (JBR I 9) – vadinasi, šios šventės metu varomas lauk šaltis, žiema (!!!). Tokia pat šios apeigos prasmė, matyt, buvo būdinga ir Kalėdų trinkos vilkimo apeigoms (plačiau žr. Vaicekauskas 2005: 75–76)).

Dar plg. sporadinius ir ekstralingvistinių faktorių nulemtus metatezinius kitimus baltų kalbose: verb. lie. *mastakuoti* ‚**mojuoti, mosuoti, mosikuoti**‘ A. Vien. ~ *maskatūoti, māsakuoti* Gl: ‚judėti pakabusiam, tabaluoti, plevėsuoti‘ Dkš, Dbk ir kt.; ‚drebėti‘ Ėr; ‚**judinti**, siūbuoti, **mosuoti**‘ Vd, Sb ir kt.; ‚ką nors daryti, **dirbti rankomis mosuojant**‘ Dbk ir kt.; ‚skubiai eiti‘ Ds ir kt.; ‚važiuoti, vykti (ppr. be reikalo)‘ Ėr, Pc; ‚liežuviu malti, plepėti‘ Dbk, Dgl, Ut; ‚**išdykauti, siausti**‘ Rm; ‚keistai taisyti, puošti, maivytis‘ Rm (LKŽe) (daugiau pavyzdžių žr. Būga II 410);

3) pr. *wubri* ‚blakstiena‘ E 82 ← pr. **bruvī* ‚antakis‘ (dėl kontaminacijos su v. *wimpro* ‚Wimper‘ (PEŽ IV 266)).

,velnias' (Vėlius 1987: 40) ← adj. lie. *jáuĵinis*, -ė, **jaujos**; jaujoje džiovintas (prieš kuliant); iš jaujos kultas; jaujoje mintas' Ggr ir kt. (LKŽe); subst. lie. *javìnė* ,javų deivė' [K] ↔ subst. lie. *javinis* ,javų sandėlio prižiūrėtojas, javų atsargų surašinėtojas' [K]; Lex 55 ir kt. ← adj. lie. *javinis*, -ė ,javų' K I 537 ir kt. (LKŽe) ir kt. (dar žr. Крегждис 2009: 305)) ← *nomen proprium* (teonimas) lie. *Kaukarus* 598₁₂ (Kaukarius) ,kalnų dievas; Berg Gott', minimas Jokūbo Brodovskio (JBŽ II 175; III 364) (vėliau šiuo šaltiniu pasinaudojo ir Kristijonas Gotlibas Milkus (plg. LKE 417; JBR II 158)), reflektuojantis itin seną resp. pirminę šios dievybės protosemą (!!!) (žr. toliau).

Toks mitopoetinių atitikmenų buvimas resp. kartojimasis įvairaus laiko autorių veikaluose, pasak Toporovo, „nėra atsitiktinumas, ne išimtis, bet būtinybė ir dėsningumas, nulemti paslaptingos ir gilios prasmės“ (Топоров 2007: 112), t. y. vienas pagrindinių argumentų, suponuojančių reikšminio vieneto autentiškumą ne tik formaliuoju aspektu, bet ir prasminiu-kultūriniu (plg. pr. *Curche* *,raguotųjų galvijų dievybė', minimą XIII a. Kristburgo sutartyje, ir XVII a. gyvenusio Mato Pretorijaus (BRMŠ III 261) nurodomą dievybę *Karwaitis* ,veršiukų dievas' (žr. Крегждис 2009: 286, 305, 319)).

Kad būtų nustatytas lie. *Kaukarius* darybinis pamatas, jo analizę, matyt, vertėtų pradėti nuo fleksinio formanto *-ius* aptarimo, mat įprastai vediniai su suff. **-iū-* supuoja veiksmažodinius abstraktus, plg. subst. lie. *gỹrius* ,pagyrimas, garbė' DP 150, 320 ir kt. (Skardžius 1996: 76). Vis dėlto būtina pabrėžti, kad lietuvių tarmėse itin dažnai vartojamos tą pačią sąvoką reiškiančios **-iō-* ir **-iū-* kamienų lytys (plg. lie. *dėdžius* ,dėdė' Vlkv, Sasnava ↔ lie. dial. *dėdis* Jrb, Skr – tai gana senas reiškiny (plg. Kazlauskas 1959: 41; Zinkevičius 1966: 255)), o **-iō-* kamienų lytys vartojamos greta ē kamieno atitikmenų (plg. lie. dial. *pasaulė* Krtn ,**pasaulis**' ↔ avd. lie. *Sáulis* Brš, Ob, Rk, *Saulis* Kn, Mdž ir kt.; *Saulỹs* Pn, Švncł, Trgn; *Saũlius* Alv ir kt. (Zinkevičius 1966: 219)). Šio kitimo priežastis labai aiškiai yra nusakęs Kazimieras Būga (RR II 665; dar žr. Zinkevičius 1966: 224), teigęs, kad kamienų įvairavimo priežasčių reikia ieškoti deklinacinėje skirtingų kamienų mišimo sistemoje – ypač žemaičių bei su jais besiribojančių vakarų aukštaičių šnektų plotuose, t. y. čia dėl nekirčiuotų fleksinių formantų trumpėjimo (pirmiausiai, žinoma, pajūrio žemaičių šnektose) (iā-kam. gen. sg.) -ās > -es // -es < -ēs (ē-kam.) → iā-kam. ↔ ē-kam., o iā-kam. ↔ **-iū-* kam., plg. *Karliáučia* ,Karaliaučius' (Gerullis, Stang 1933: 18) dėl tos pačios priežasties, kodėl vyko ir **-iū-* kam. perėjimas į **-iō-* kam., t. y. dėl **nom. pl.** formų šių kamienų lyčių deklinacinio išlyginimo (morfologinė neutralizacija), plg. (**nom. pl.**) lie. *vaĩsius* ,fructus', (**nom. pl.**) *vaĩsiai* ↔ lie. *sėnys* ,rūmai, puošnūs namai' SD⁵ 48 ~ (acc.pl.) *fienius* ŽCh 139₁₄ (< **sieniai*) (plačiau žr. Būga II 554–555; dar žr. Girdenis, Girdenienė 1997: 291).

Vadinasi, galima spėti, kad nom. prop. lie. *Kaukarius* ‚kalnų dievas‘ galėjo atsirasti pagal analogiją¹⁵ su avd. lie. *Sáulius* Krš (LPŽ II 683) (← **saulius* ‚sol‘ < **saulia* ‚t. p.‘ < (ē-kam.) lie. *sáulė* ‚t. p.‘), suponuojantis -iō- kam. lytį **Kaukaris* ‚t. p.‘ (~ avd. lie. *Sáulis*, *Saulis*, *Saulys* ← **saulis*, -ys) ↔ subst. lie. *kaūkoris* ‚kauburys, krūva‘ Klvr (LKŽe; dar žr. Ambrazas 1993: 138; 2000, 116), o ši iš ō kam. lie. **Kaukaras*¹⁶ ‚t. p.‘ < (**leksinė metonimija**) subst. lie. *kaūkaras* ‚kalnelis, kalva, kaubrys‘ B, R, MŽ² 118 ir kt.; ‚kalno viršūnė‘ M, S. Dauk., RB 4 Moz 23,9; ‚žemės pakilimas, kupstas, kapčius‘ B, J; ‚kakta, pakaušis‘ Kair (LKŽe) (dar plg. lie. *kaūkoras*, ō 73 ‚mandragora‘ (CGL I 75); t. y. reflektuojama „vaisingumo“ semema (LE XVII 225), kuri sietina su viena pagrindinių chtoninės dievybės funkcijų – sėkmingu palikuonių susilaukimu resp. gausa).

Jau minėta, kad semema ‚kalnų dievas‘, matyt, yra pirminė, todėl būtina nustatyti, kaip atsirado Strykowski minima ‚arklių dievybės‘ reikšmė. Šią problemą galima išspręsti, tik atlikus subst. lie. *kaūkaras* ‚kalnelis, kalva, kaubrys‘ ir kt. morfologinę (tai ir etimologinę) analizę. Iki šiol šis lietuvių žodis aiškinamas kaip subst. lie. *kaukas* suff. -*ara*- vedinys (Skardžius 1996: 303). Fraenkelis (LEW I 230) jį veda iš subst. lie. *kaūkas* ‚auglys, votis, kiauniežis‘ K, J, LsB 194, N (LKŽe). Toks lyginimas visiškai suprantamas ir aiškus, mat abi leksemos suponuoja referentą ‚iškilumas; tas, kas iškilę, išsikišę“. Vis dėlto reikšminis ryšys tarp šių žodžių ir subst. lie. *kaūkas* ‚turtus nešanti namų dvasia, aitvaras‘ B, R ir kt.; ‚nekrikštyto vaiko vėlė‘ K, C I 1059, J; ‚velniai‘ Lš; ‚persenės, sudžiūvęs, susivėlusiais plaukais žmogus; senoviškas prietaringas žmogus‘ Mrj; ‚kaukaspenis‘ Kp; ‚neūžauga, mažas žmogus‘ K (LKŽe) yra visiškai neaiškus. Vadinasi, neaiški ir pastarojo žodžio kilmė, nors būtent sąsajų su šia mitologema ir lie. **Kaukaras* resp. dievybe **Kaukariniu* buvimas nulėmė Strykowski minimos reikšmės ‚arklių dievybės‘ atsiradimą, mat remiantis tautosakos duomenimis, nustatyta, jog kaukai, kaip ir aitvarai, **prižiūri arklius** (LE XI 186; (velniai – tai būdinga ir slavams (jie arklius net vadina „juodais velniais“) plg. Vėlius 1977: 124, 126; (kaukai) 184, 186–189, 193) (čia minėtina, kad kaukų lyginimas su aitvarais taip pat neatsitiktinis (tai, žinoma, atskiro tyrimo reikalaujanti problema) – dažnai jų funkcinė konotacija būna identiška (JBR II 158; LE ibd.), plg. lie. *aitvaras* ‚žmonėms turtus nešanti pasakų būtybė‘ SD 129,

¹⁵ Panašų analogijos veikimą suponuoja ir kitų lietuvių leksemų deklinacinių tipų kitimų tendencijos, plg. ō kam. lie. *žvyras* Varn, Krž, *žvyras* (3) Škt ‚smėlio, žvirgždo ir gargždo mišinys‘ J ir kt.; ‚žemė, dirva, kurioje daug gargždo‘ Jrb ir kt.; ‚žvirgždo akmenukas‘ Pv, Akm, Krž, Jrb, Skdv; ‚organizme susidarančios nuosėdos, smėlis‘ Škt (LKŽe) ~ *iū*- kam. lie. dial. *žvyrus* (2) NdŽ ir kt., *žvyrūs* (4) Alv ir kt. ‚t. p.‘ (plg. *Žvyriaus didelį kaupą suvežėm* LTR žr. s. v. *kaūpas* – LKŽe).

¹⁶ Pastaroji mitologema, matyt, nulėmė pejoratyvinės kilmės subst. lie. *kaukaras* ‚girtuoklis‘ Q 22, Mit I 227 (LKŽe) atsiradimą, mat karčema – įprasta velnio lokalizacija (Vėlius 1987: 53–54, 94) (remiantis rusų folkloro duomenimis, visi girtuokliai yra velnio valdžioje (!!!) – Власова 2008: 542–543, 547).

N, J ir kt.; ,vaikų į orą už siūlo leidžiamas žaislas, lakdynė‘ J. Jabl.; ,nenuorama, padauža‘ Slnt, Krn, Tj (LKŽe); ,branktas (**arklio pakinktų dalis**)‘ (Vėlius 1977: 174)). Tiesa, remiantis lietuvių tautosakos duomenimis (LTR 1583/51), kaukų etiologija yra siejama su arklių kūno dalimis – jie perinami iš juodo eržilo kiaušių (plačiau žr. Vėlius 1977: 183).

Mažiulis (PEŽ II 148–150), analizuodamas minėtų rytų baltų leksemų ir subst. pr. *cawx* ,velnias‘ E 11 genetines sąsajas, priskyrė prūsų žodžiui jokiam rašytiniam šaltinyje ar tautosakoje neminėtą, neva šiai dievybei būdingą, konotacinę sememą *,tas, kuris sulinkęs, susikūprinęs ir pan.‘ (PEŽ II 149). Su tokiu Mažiulio teiginiu sutikti negalima dėl labai paprastos priežasties – nei subst. pr. *cawx* ,velnias‘, nei subst. lie. *kaūkaras* ,kalnelis, kalva, kaubrys‘ negali būti vedami iš adj. bl. **kauka-* ,sulinkęs, susikūprinęs‘ < adj. ide. **kouko-*(: **keuko-*) ,lenkiantis (linkstantis, sulinkęs) dengiančiai / ,dengiantis (dengtas) lenkiančiai (linkstančiai, lenktai)‘ < verb. ide. *(s)*keuk-* / *(s)*kouk-* / *(s)*kūk-* ,dengti(s) lenkiančiai (linkstančiai) / lenkti (linkti) dengiančiai‘ (PEŽ II 150), mat šie žodžiai suponuoja ne „sulinkimo“, bet „**išsikišimo, išsišovimo, buvimo aukštai**“ konotatus (plg. Urbutis 1981: 77) – semantinė jų konotacija **diferentinė** (apie referentinę šių lyčių vertę plačiau žr. Paulauskas 1987: 64–65, 86) (panašias išvadas suponuoja ir LIV (I 319) pateikiami iliustraciniai ide. ? **keuk-* ,sich biegen‘, t. y. ,linkti, kukti, (su)kumpti‘ pavyzdžiai: verb. s. i. (Ved.) *ut-kucant-* ,raitytis; susikūprinti; sulinkti‘, v.p. *n-gwč-* ,nusilenkti‘, air. *cúar* ,kreivas‘, s.-kr. *kūka* ,kablys‘, lie. *kaūkas* ,kankorėžis‘ (beje, tokia reikšmė nėra minima LKŽ (!!!)), t. y. nekreipiamas dėmesys į itin svarbų faktą, kad įlinkimas resp. ,**dauba**‘ nėra išlinkimas resp. ,**kalva**‘). Vadinasi, šių žodžių kilmė yra visai kita, nei aiškinama Fraenkeliu (LEW ibd.) ir Mažiulio (PEŽ ibd.) (jais seka ir Liubovė Kurkina, susiejusi lie. *kaūkaras* su sl. **čukorь* – plg. Куркина 1992: 164) darbuose¹⁷.

Vienas argumentų, kuriais Mažiulis grindžia savo spėjimą apie galimą adj. bl. **kauka-* ,sulinkęs, susikūprinęs‘ rekonstrukciją – klaidingas *Etimologinio slavų kalbų žodyno* autorių teiginys (žr. ЭССЯ XIII 86–87, 94), neva subst. r. *кука* ,kumštis, sugniaužta plaštaka‘ (apie jo kilmę plačiau žr. Фасмер II 404) lygintinas su r. dial. *кука* ,girinis, gyvenantis pirtyje‘ (plg. СРПГ XVI 30) – jie pateikiami kaip vieno leksinio semantinio lizdo nariai. Deja, šie žodžiai yra visiškai skirtingos kilmės – r. dial. *кука* ,girinis, gyvenantis pirtyje‘ (ЭССЯ XIII 87) yra lalvortas (matyt, suponuotas onomatopėjinio *bu-bu*, apuoko ar pelėdos garsų pamėgdžiojimo, ir pejoratyvinės reikšmės (taip pat lalvorto) r. *кака* ,fu; bjaurastis, blogis, purvas, išmatos‘ (Даль II 75) kontaminavimo), reflektuojantis regresyvinę asimiliaciją (dėl kalbos

¹⁷ Šis aiškinimas kartojamas ir naujausiuose prūsų leksikologijai skirtuose veikaluose (plačiau žr. Brazaitis 2010: 150).

vartotojo (vaiko (!!!)) blogos artikuliacijos: κ...κ ← β...κ) r. **бўка** ,velnias; mitinė būtybė' ir kt. (CPHG III 262), ,pabaisa (baubas), kuriuo protingi auklėtojai gąsdina vaikus; antžmogis; lokys; piktas, žiaurus, neįveikiamas žmogus' (Даль I 138).

Kitas, Mažiulio pasitelktas, pr. *caws* ,velnias' giminaitis – la. *kaūcens* ,paprastoji rupūžė; varlė' (ME II 172), taip pat visai kitos kilmės, nei nurodo spėjimo autorius. Jis traktuotinas kaip subst. la. *kauca* ,staugimas, rėkimas, bliovimas' (ME ibd.) ir suff. *-ęn-s* vedinys (~ la. *meita* ,duktė; mergaitė, mergina; tarnaitė' → *meitęns* ,mergiotė; mergytė', la. *māsa* ,sesuo' → la. *māsęns* ,pusbrolis, brolienas' (Endzelīns 1951: 303); dar plg. subst. lie. *tylā* ,nebuvimas triukšmo, garsų; tyluma, rimtis, ramybė, ramumas' FrnW, KŽ ir kt.; ,tylėjimas' SD 151 ir kt.; ,tykus oras, štilis': NdŽ, GTŽ, DŽ; ,tyki vieta, tylus kampelis' Vd; ,nekalbus žmogus, tylūnas' NdŽ, K (LKŽe) → *tylėnis*, *-ė* ,tylus žmogus, tylūnas' DŽ, NdŽ ir kt.; ,viešai nereiškiantis savo pažiūrų žmogus' DŽ (LKŽe); lie. *gárbanà* ,susiraitę plaukai, vilnos ar augalai' K ir kt. (LKŽe) → lie. dial. *gerbėnis*, *-ė* ,kieno plaukai gerbenėti' Pc, Sml ir kt. (LKŽe) (dar žr. Skardžius 1996: 235) ir kt.), o la. *kauca* yra deverbatyvas, vestinas iš verb. la. *kàukt* ,kaukti, kriokti, raudoti; verkti, kūkčioti; **triukšmauti; švilpti (apie vėją)**; traškėti, braškėti; (ausį) **veriančiu garsu skambėti**'¹⁸ (ME II173), plg. la. *kaūkuris* ,švilpiantis viesulas' (ME ibd.).

Taigi Mažiulio pateikiamas pr. *caws* resp. lie. *kaūkas* kilmės aprašymas yra koreguotinas.

Aptariamą lie. *kaūkaras*, lie. *kaūkas*, pr. *cawx* ,velnias' kilmės nustatymo problema lengvai sprendžiama, remiantis teisingai Mažiulio išvelgta semantine ir genetinė šių leksemų sąsaja su rupūžės pavadinimu – senovės baltų penatu (labai abejotinas spėjimo autoriaus mitologemos vertinimas (žr. toliau)). Tik priešingai Mažiuliui (PEŽ II 148), su minėtais žodžiais sietinas ne onomatopėjinės kilmės la. *kaūcens*, bet subst. la. *kaupis* ,rupūžė' (EH I 594), la. *kaūpiņš* ,rupūžė, varlė; ant žemės paviršiaus pūpsantis grybas', la. *kàupenis*² ,rupūžė', la. *kaūpītis* ,rupūžė, varlė' (ME II 177), suponuojančiais ne kokį nors paslaptinę mitologinį „penato“ referentą – todėl nereikia rekonstruoti niekuomet neegzistavusios lyties la. **kaūkenā-* ,kaukinis, priklausantis kaukams (penatams)' (PEŽ ibd.), bet etimologiškai lengvai pagrindžiamą sememą **,išsikišimas, išsišovimas ant žemės**'¹⁹ ↔ la. *kaupis* ,kriauklės kiautas' (ME ibd.).

Skirtingų akcentinių formų kilmės, kurių ypatingą reikšmę pabrėžia Mažiulis (PEŽ ibd.), priežastys lengvai paaiškinamos lietuvių kalbos atitikmenimis, reflek-

¹⁸ Onomatopėjinę la. *kaūcens* kilmę galima argumentuoti ir la. *kaūkis* ,rupūžė' (ME II 357) < verb. la. *kaūkstēt* ,kiau kiau viauksėti, kiauksėti ir pan.' < (onomat.) la. *kaūku* ,kiau kiau' (ME ibd.).

¹⁹ La. *kaūpiņš* ,niekinamasis menko žmogaus ar gyvūno įvardijimas' (EH I 594) suponuoja apeliatyvinę žodžio reikšmės kilmę, matyt, pagal referento „rupūžė“ resp. „varlė“ pejoratyvinę konotaciją.

tuojančiais pamatines šių lyčių formas: subst. lie. **kaūpas, káupas** ,iškilimas, kauburys, krūva‘ K ir kt.; ,bulvės ar daržovės, supiltos į krūvą, uždengtos šiaudais ir užkastos žemėmis; rūšys‘ Brt ir kt.; ,saiko perviršijimas, perviršis‘ R, SD 398 ir kt.; ,kas virš normos, daugiau kaip reikia, viršus‘ Kt, Slk ir kt.; ,viršugalvis‘ Ds (LKŽe). Pabrėžtina, kad istoriškai šių lyčių šaknis yra silpnoji bazė, o akūtinių lyčių atsiradimas nulemtas kolektyvo formanto *-á (plačiau žr. Kregždys 2010: 29–31), plg. subst. lie. *káupa* ,kauburys‘ ↔ lie. dial. *káupas* ,t. p.‘ (taip ir s.-kr. *kūpa* ,krūva‘ ↔ *kūp* ,t. p.‘ (žr. Būga II 442); Būga (I 441) g. masc. lytį vertina kaip inovaciją), la. *kuōpa* ,krūva, ryšulys (javų pėdas), guba‘, adv. la. dial. *kuōpā* ,kartu‘ ↔ lie. dial. *kuopa* ,kaugė, kūgis, stirta‘ (plg. Būga II 355) < subst. bl. **kaupa-* ,kauptumas‘ < adj. bl. **kaupa-* ,kauptas‘ (plg. PEŽ II 151) < verb. bl.-sl. **kaup-*/**kūp-* ,krauti į krūvą; kyšoti‘ (< ide. **keup-* ,t. p.‘ (Pokorny (IEW 591) rekonstruojama semema ,linkti, lenkti(s) ir pan.‘ aukščiau minėtų leksemų semantinei raidai aiškinti visiškai netinka, todėl keistina)) > verb. lie. *kaūpti* ,kasti į krūvą, daryti kaupą‘ K, J; ,sukasti žemes apie augalo kamieną ar apie ką kita, kaupuoti‘ K, N, Krsn, Ktk, J; ,rinkti, telkti, koncentruoti‘ Mrs; ,grobti, griebti sau‘ J (LKŽe).

Taigi galima spėti, kad lie. *kaūkaras*, lie. *kaūkas*, pr. *cawx* reflektuoja **progre-syvinės asimiliacijos** nulemtą fonetinės žodžio struktūros kaitą (*k...p* > *k...k*): subst. bl. **kaupa-* ,kauptumas‘ (→ (suff. *-(a)ra-* vediniai) lie. *kauprà* ,kalva‘, *kaūparas* ,kauburys‘ VI (Būga I 447); la. *kaupra* ,kalva‘ (EH I 595), la. *kàupre*² ,nedidelė kalva; kalnagūbris‘ (ME II 177), la. *kàupris*² ,kalnagūbris; pakaušis‘ (EH I 595)) ⇒ **kauka-* ,t. p.‘, plg. nom.prop. lie. **Kaūkas** ,renka visokius daiktus ir nešasi namo‘ Tv (Butkus 1995: 255) (Kauno apylinkėje lie. *kaūkas* suvokiamas tik kaip šykštus, visa namo tempiantis žmogus (!!!) – R. K.) ↔ verb. lie. *kaūpti* ,grobti, griebti sau‘ (žr. aukščiau). Tokio kitimo būta, matyt, jau baltų ir slavų prokalbėje²⁰, plg. s.-kr. *kūpa* ,krūva, kaupas; medžių, žmonių grupė; kupeta; šūsnis‘ // *kūp* ,t. p.‘, hidr. *Kūpa* ,upė Kroatijoje; Κόλαπις (mini Strabonas)‘ (RHS 789, 791; dar žr. Būga II 442) ↔ slov. *kúĕk* ,kalva‘ (plg. PEŽ II 150), kr. *kūĕk* ,(anat.) žmogaus ir gyvūno šlaunikaulio viršutinė (išsikišanti) dalis; akmens viršus‘ (RHJ: 517; RHS:

²⁰ Ankstyvos šio proceso kilmės prielaidą suponuoja ir prūsų toponimikos bei hidronimikos pavyzdžiai, reflektuojantys vietovardžių su šaknies *-p-* ir *-k-* galimų variantų egzistavimą: top. pr. (Pietų Prūsija) *Kaukenynen* 1400 (Gerullis 1922: 58; Blažienė 2005: 271), top. pr. *Kaucaliskis* 1331, *Kaukelawke* 1394 (Gerullis ibd.), top. pr. *Koken* 1755, *Niwe Kuckendorff* 1380 ir kt. (Przybytek 1993: 102–103, 315) ~ hidr. (up.) pr. *Caupeaps* 1395, top. pr. *Kaupsitten* 1343 (Gerullis ibd.). Daryti tokią atsargią prielaidą galima, remiantis itin gausia (su šakniniu *-p-*) latvių toponimine medžiaga bei akivaizdžių fonetinių alternantų egzistavimu šioje rytų baltų kalboje: top. la. *Kaupa*, *Kaūpas*, *Kaūpes* ~ top. lie. *Káupos*; top. la. *Kaupari*², *Kauper-kalns*; *Kaūpes-kalns* ↔ top. la. *Kaukuri*, *Kaūkure*, *Kauķu kalns* ir kt. (daugiau pavyzdžių žr. Endzelins 1961: 63, 67–68).

Todėl galima labai atsargiai spėti, kad kai kurie prūsų ir lietuvių *kauk-* šaknies toponimai ir hidronimai sietini ne su „kauko“ resp. „velnio“, bet „kalvos“ resp. „kalno“ referentine konotacija (!!!).

753), s.-kr. *kùk* (*kùk*), *kùka* ‚didžiulis akmuo, riedulys‘, top. (Bosnijoje) *Kùk* // *Kùk* ‚didžioji kalva‘ (RHS ibd.)²¹.

Tokį spėjimą galima argumentuoti ir mitologiškai, mat yra žinoma, kad „Kaukas, kaip rusų *дворовоў*, švedų *ritomte*, norvegų *Nisse*, suomių *tanhuan haltija*, *tallitonttu*, *riihenhaltija* ir kitos būtybės, labiau susiję su jauja, tvartu, o ne žmonių gyvenamąja vieta – jis neša grūdus, šieną, rūpinasi arkliais ir t. t.“ (Vėlius 1977: 188), t. y. kaukas krauna krūvas resp. kaupia, plg. jau minėtą verb. lie. *kaūpti* reikšmes ‚**kasti į krūvą, daryti kaupą**‘ ir ‚**rinkti, telkti, koncentruoti**‘ (LKŽe).

Taigi tampa akivaizdu, kad ir Fraenkelis, ir Mažiulis vienam leksiniam semantiniam lizdai priskyrė visai skirtingos kilmės ir reikšmės žodžius – fonetinius homonimus (homofonus): subst. lie. *kaūkas* ‚turtus nešanti namų dvasia, aitvaras‘, ‚nekrikštyto vaiko vėlė‘, ‚velnias‘, ‚persenės, sudžiūvęs, susivėlusiais plaukais žmogus; senoviškas prietaringas žmogus‘, ‚kaukaspenis‘, ‚neūžauga, mažas žmogus‘ (LKŽe) < ide. **keup-* ‚krauti į krūvą; kyšoti‘ (tokia semema neišskirta IEW 591; kitaip aiškinama PEŽ II 61) ≠ subst. lie. *kaūkas* ‚žvejų įrankis – medinis kablys ar lankas, su kuriuo atsuka po ledu netiesiai einančią kartį‘ Vdšk, Srij, Klt, Ign, Rš, Švnč, Lkm, Plš, Nmn; ‚kartis vežimui priveržti, veržėtuvė‘ Dglš (LKŽe) < verb. ide. **keuk-* ‚(su, iš)linkti‘ (IEW 588–589) (dar žr. PEŽ II 150). Remiantis atlikta analize, galima drąsiai teigti, kad Brodovskio ir Milkaus žodynuose minima *nomen. prop.* (teonimas) *Kaukarius* semema ‚kalnų dievas‘ yra pirminė, o Strykowski

²¹ Petaras Skokas s.-kr. *kùk*, gen. *kùka* ‚šlaunikaulio viršutinė dalis ir kt.‘ sieja su s.-kr. *kàlk* (< prasl. **kǫlkǫ*) ‚šlaunis; coxa, femur‘ ir veda iš ide. **kǫk-* ‚(su)linkti‘ (Skok II 225), tačiau jo paties nurodomas top. *Kùk* (Milna, Brač) ‚aukštuminė vietovė su snieguota kalva‘ suponuoja ne „**sulinkimo**“, bet „**išsi-kišimo**“ referentą (!!), t. y. jis sietinas ne su s.-kr. *kàlk* ‚kulšis‘, bet s.-kr. *kùk* (*kùk*), *kùka* ‚didžiulis akmuo, riedulys‘ (RHS 753), o pastarasis – su s.-kr. *kùp* (Vuk, Kosmet, ŽK) ‚krūva, kaupas; medžių, žmonių grupė; kupeta; šūsnis‘, *kùpa* (Vuk) ‚krūva, *acerous*; nendrių glėbys‘, lygintinas su lie. *kaūpas* (plg. Skok II 225, 236–237). Skokas taip pat išvelgė šių leksemų genetines sąsajas – prolyčių ide. **qeu-p-* ↔ ide. **qeu-k-* skirtumus įvardija tik skirtingų formantų **-k-* ir **-p-* kaita (Skok II 237).

Toks atsainus šių žodžių vertinimas nulėmė tos pačios kilmės leksemų (reflektuojančių progresyvinės asimiliacijos kaitą: *k...p* → *k...k*) skaidymą į atskirus leksinius semantinius lizdus, t. y. šių žodžių prolytė yra prasl. **kupǫ* ‚krūva, kaupas‘ > s. sl. *êuiú* ‚σωρός, *acervus*‘, bulg. *кун* ‚krūva; gausybė, daugybė‘ ir kt. (plačiau žr. ЭССЯ XIII 114).

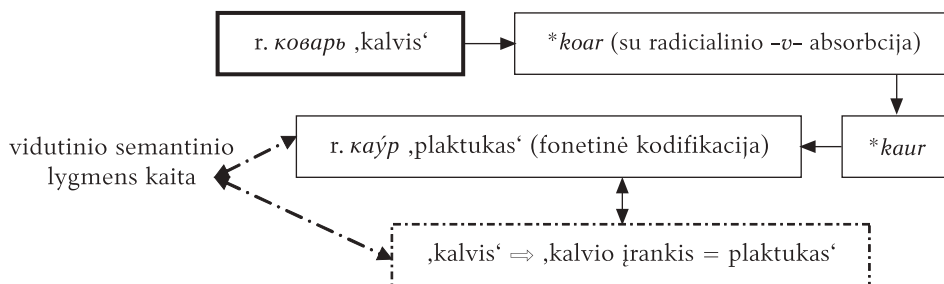
Čia minėtinas ir visiškai neįtikėtinas Olego Trubačiovo (ЭССЯ XIII 115) spėjimas, neva akcentinis s.-kr. *kùp* resp. lie. *kaūpas* neatitikimas aiškintinas skirtingų prolyčių rekonstrukcija: ide. **kou-p-o-* ↔ ide. **kou-ə-p-o-*. Spėjimo autorius kažkodėl ignoroja Būgos (I 441) teiginį, kad s.-kr. *kùp* (g. masc.) vertintinas kaip inovacija, t. y. ši forma radosi iš s.-kr. *kùpa*, o pastarosios akūtas, matyt, suponuotas kolektyvo formanto ide. **-á* (plačiau žr. Kregždys 2010a: 31–41). Būgos hipotezę galima argumentuoti ir ide. kalbose pasitaikančia *nomina collectiva* → *g. masculinum* gramatinės kategorijos raida (žr. Kregždys 2010a: 54–55). Vadinasi, galima iškelti hipotezę, kad serbų ir kroatų kalbose vartojama leksinė semantinė gretybė *kùpa* ‚krūva, kaupas; medžių, žmonių grupė; kupeta; šūsnis‘ // *kùp* ‚t. p.‘, remiantis Būgos spėjimu, yra vėlyva, todėl s.-kr. *kùp* akūtas atsiradęs pagal analogiją su g. fem. *kùpa* (plačiau apie šią lytį žr. ЭССЯ XIII 107–108), o ne reflektuoja ide. **kou-ə-p-o-*, kuri, matyt, niekuomet neegzistavo.

**Kaukarinis* ‚arklių dievybė‘ – antrinė, suponuota funkcinės dievybės konotacijos, t. y. lie. *kaūkas* suponuoja protosememą *,kalvoje gyvenanti dievybė, kur ji krauna = kaupia turtus‘. Vadinasi, priešingai Baliui (JBR II 158), galima drąsiai teigti, kad šis teonimas turėtų būti traktuojamas kaip vienas *Velino* epitetų.

Be minėto teonimo analizės, būtina aptarti kelių rusų kalbos leksemų, spėtina, klaidingai Toporovo (Топоров 2000: 184; 2006: 200) susietų su *Chaurirari*, kilmę:

1. Dial. r. *каўр* ‚medinis ilgakotis plaktukas žuviai apsvaiginti‘ (vartojamas Urale, Sibire, Obės upės baseine (vakarų Sibiras)) (CPHG XIII 138), kurį Toporovas įvardija baltizmu (Топоров ibd.), neva reflektuojančiu subst. lie. *kaūras* ‚ilgas pagalys degutui maišyti verdant‘ (LKŽe). Šiuo spėjimu negalima tikėti ne tik dėl rusų leksemos paplitimo arealo, t. y. leksema užfiksuota niekuomet baltų negyventoje teritorijoje (nebent tai tremties vieta – tiesa, duomenys apie žodžio vartojimą surinkti 1908 m.), bet ir dėl minėto lietuvių žodžio kilmės: lie. *kaūras* – adaptacinis slavizmas, sietinas su r. **ковыр* ‚įrankis lėtam maišymo procesui įvardyti‘ ↔ r. *ковёрка* ‚tai, kuo kasama, skaptuojama, išpjaunama, (su)pinama; karnų ar beržo tošies pārišalas, kuriuo užtempinama vyža; smūgis; negražus lėtapėdis žmogus‘ (CPHG XIV 38) (← verb. r. *ковырять* ‚sukinėti, pasukti, irtis (irklais), ką nors daryti lėtai, nevalyvai‘ (CPHG XIV 39–40; Даль II 129)) ~ r. *ковушка* ‚lėtas žmogus; nevykėlis‘ ↔ *кóпа* ‚t. p.‘; r. *копало* ‚iltis‘ ↔ *копáлка* ‚bet koks kasimo įrankis‘ (Даль II 157).

Dėl r. dial. *каўр* ‚medinis ilgakotis **plaktukas** žuviai apsvaiginti‘ kilmės galima iškelti hipotezę, kad jis genetiškai sietinas su r. *коварный* ‚tas, kuris kala apkaustus, grandines, pančius‘ (Даль II 127) < subst. r. *коварь* ‚kalvis‘ (Даль ibd.) < verb. r. *ковать* ‚apdoroti **plaktuku** metalą, suteikti metalui bet kokią formą; lyg ant priekalo ritmiškai plakti **plaktuku**‘ (Даль ibd.), t. y. grafiškai jis traktuotinas kaip fonetinės kodifikacijos pavyzdys, reflektuojantis absorbcinę lytį (be šakninio *-v-*, plg. r. *кавунь* ‚arbūzas, moliūgas‘ ↔ dial. r. *каўн* ‚t. p.‘ (Даль II 71)), suponavusią formą **kaur* ← **koar* (fonetinės šaknies struktūros kaita dėl rusų kalbai neįprastos fonotaktinės grandies *-oa-*). Reikšminis kitimas *referentas* ⇕ *konotatas* ⇒ *referentas* (A^B → B^A) aiškintinas, remiantis vidinės semantinės kaitos principu (plačiau žr. Kregždys 2010a: 24–25):

2. Verb. r. dial. *каўрiтbся* ‚pykti; raukytis, būti niūriam, paniurusiam; būti išdidžiam; būti užsispyrusiam‘ (Даль II 98; dar žr. СРНГ XIII 138) taip pat nėra baltizmas, kaip teigia Toporovas, mat yra denominatyvas, pasiskolintas iš tiurkų *kovur* ‚rudas‘, kazach. *kojur* ‚šviesbėris, palvas, sartas; juodbėras (su juoda uodega ir karčiais)‘ (Фасмер II 211) – tikėtina tokia semantinės šio veiksmožodžio raidos seka: ‚rudas, juodbėras‘ ↔ ‚parudęs, pajuodęs‘ ↔ ‚pajuodęs, parudęs (tamšios spalvos), todėl ir paniuręs‘ ↔ ‚piktas‘ ↔ ‚susiraukęs, nes piktas‘ ↔ ‚paniuręs, todėl ir susiraukęs‘.

Išvados

1) teonimas *Chaurirari* reflektuoja pirmųjų dviejų skiemenų metatezinį, arba artimosios (vienas šalia kito esančių skiemenų) metatezės, tipą, keičiant pirmąją to paties kamieno morfemą antrąja – suponuotina morfotaktinė kaita: lie. **Kauriraris* ‚arklių dievas‘ < subst. lie. **kaurikaris* ‚t. p.‘ (r...r < r...k (artimoji progresyvinė asimiliacija)) ↔ subst. lie. **kaurikanis* (r...r < r...n (tolimoji progresyvinė asimiliacija)) < subst. lie. **kaukarinis* ‚t. p.‘ (morfotaktinė metatezė dėl tabu) < adj. lie. **kaukarinis* ‚priklausantis Kaukariui‘;

2) dievybės vardas *Chaurirari* nėra ἄραξ λεγόμενον. Jis sietinas su keliuose XVIII a. Mažosios Lietuvos leksikografulių ir kultūros veikėjų darbuose užfiksuotu *nomen proprium* (teonimu) *Kaukarius* ‚kalnų dievas‘;

3) lie. *kaūkaras*, lie. *kaūkas*, pr. *cawx* reflektuoja progresyvinės asimiliacijos nulemtą fonetinės žodžio struktūros kaitą (k...p > k...k): subst. bl. **kaupa-* ‚kauptumas‘ > subst. lie. *kaūpas*, *káupas* ‚iškilimas, kauburyš, krūva‘ (→ (suff. -(a)ra- vediniai) lie. *kauprà* ‚kalva‘, *kaūparas* ‚kauburyš‘; la. *kaupra* ‚kalva‘, la. *kàupre*² ‚nedidelė kalva; kalnagūbris‘, la. *kàupris*² ‚kalnagūbris; pakaušis‘) ⇔ **kauka-* ‚t. p.‘;

4) Brodovskio ir Milkaus žodynuose minima *nom. propr.* (teonimas) *Kaukarius* semema ‚kalnų dievas‘ yra pirminė, o Strykowski **Kaukarinis* ‚arklių dievybė‘ – antrinė, suponuota funkcinės dievybės konotacijos;

5) subst. r. dial. *каўр* ‚medinis plaktukas žuviai apsvaiginti‘ ir verb. r. dial. *каўрiтbся* ‚pykti; raukytis, būti niūriam, paniurusiam; būti išdidžiam; būti užsispyrusiam‘ nėra baltizmai.

LITERATŪRA

BRMŠ I–IV – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. Norbertas Vėlius. 1–2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996–2001; 3–4. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003–2005.

Būga I–III – Būga Kazimieras. *Rinktiniai raštai* 1–3, sud. Zigmas Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.

CGL I – *Clavis Germanico-Lithvana. Rankraštinis XVII amžiaus vokiečių–lietuvių kalbų žodynas A–E*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.

DūnŽ – Vitkauskas Vytautas. *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*. Vilnius: Mokslo, 1976.

EH I–II – Endzelīns Jānis, Hauzenberga Edite. *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai* 1–2. Rīgā: Kultūras fonda izdevums, 1934–1946.

IEW I–II – Pokorny Julius. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Bern und München: Francke Verlag, 1959–1969.

JBR I–V – Balys Jonas. *Raštai* 1–5, par. Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998–2004.

JBŽ I–III – Brodovskis Jokūbas. *Lexicon Germanico=Lithvanicom et Lithvanico=Germanicom. Rankraštinis XVIII amžiaus žodynas*, 1–3, parengė Vincentas Drotvinas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.

Katičić I–II – Katičić Radoslav. *Ancient Languages of the Balkans* 1–2. The Hague & Paris: Cambridge University Press, 1976.

LE I–XXXVII – *Lietuvių enciklopedija* 1–37. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1985.

LEW I–II – Fraenkel Ernst. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Heidelberg: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.

Linde I–VI – Linde M. Samuil Bogumil. *Słownik języka polskiego* 1–6. Warszawa: w Drukarni Xieży Piiarów, 1807–1814.

LIV – *Lexikon der indogermanischen Verben*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1998.

LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*, red. Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. red.), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zbarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. www.lkz.lt.

LM I–III – *Lietuvių mitologija* 1–3. Vilnius: Mintis, 1995–2003.

LPŽ I–II – *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2, red. Aleksandras Vanagas. Vilnius: Mokslo, 1985–1989.

ME I–IV – Mūlenbachs Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, red. Jānis Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija, Kultūras fonds, 1923–1932.

PEŽ I–IV – Mažiulis Vytautas. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1. Vilnius: Mokslas, 1988; 2–3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993–1996; 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.

RHJ – *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, 2000.

RHS – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–5, red. Tomislav Maretić. Zagreb: Knjižarnica jugoslavenske akademije, 1898–1903.

RV – ṚgvedaSaṃhitā.

Skok II – Skok Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 2. Zagreb: Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1972.

SRP I – *Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, hrsg. von Theodor Hirsch, Max Töppen und Ernst Strehle, Bd 1. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861.

БТСРЯ – *Большой толковый словарь русского языка*, ред. С. А. Кузнецов. Санкт Петербург: Норинт, 2000.

Даль I–IV – Даль Владимир. *Толковый словарь живого великорусского языка* 1–4. Москва: Русский язык, 1989–1991.

ПЯ I – Топоров Владимир Николаевич. *Прусский язык: Словарь А–D*. Москва: Наука, 1975.

САР VI – *Словарь Академіи Російской* 6. Санктпетербургъ: Императорская Академія Наукъ, 1794.

СМ – *Славянская мифология*. Энциклопедический словарь. Москва: Международные отношения, 2002.

СРНГ I–XLIII – *Словарь русских народных говоров* 1–43. Ленинград: Наука, 1965–2009.

ССЯ I–IV – *Словарь старославянского языка* 1–4. Санкт Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006.

СУМ – *Словник української мови* X. Київ: Наукова думка, 1979.

СЦСРЯ I–IV – *Словарь церковно-славянского и русского языка* 1–4. СанктПетербургъ: типографія Императорской Академіи Наукъ, 1847.

Фасмер I–IV – Фасмер Макс. *Этимологический словарь русского языка* 1–4. Москва: Прогресс, 1986–1987.

ЦС I–V – Пётръ Алексѣев. *Церковный словарь* 1–5. Санкт Петербургъ: типографія Ивана Глазунова, 1817–1819.

ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков*. Отв. ред. О. Н. Трубачёв. Москва: Наука, 1974–.

Kiti sutrumpinimai kaip LKŽe (žr. www.lkz.lt).

Ambrasas Saulius 1993: *Daiktavardžių darybos raida*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Ambrasas Saulius 2000: *Daiktavardžių darybos raida 2*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Balsys Rimantas 2006: *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Beresnevičius Gintaras 2006: M. Strijkovskio „Kronikos“ lietuvių dievų sąrašas (2). <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/394-gintaras-beresnevičius-m-strijkovskio-kronikos-lietuvi-diev-sraas-2.html?catid=123%3A2006-nr-89-rugpjutisrugsjis>.

Blažienė Gracilda 2005: *Baltische Ortsnamen in Ostpreußen*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Brazaitis Kristina 2010: *Johannes Bobrowski Pruzzische Vokabeln*. Dunedin: University of Otago.

Breidaks Antons 2006: *Darbu izlase 1*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

Bussmann Hadumod 2006: *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London & New York: Routledge.

Butkus Alvydas 1995: *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Aesti.

Endzelīns Jānis 1951: *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Endzelīns Jānis 1961: *Latvijas PSR vietoārdi 2*. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

Endzelynas Janis 1957: *Baltų kalbų garsai ir formos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Gerullis Georg 1922: *Die altpreußischen Ortsnamen*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Gerullis Georg, Stang Christian 1933: *Das Fischerlitauisch in Preussen*. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys.

Girdenis Aleksas, Girdenienė Danutė 1997: *1759 metų „Ziwato“ indeksas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Greimas Algirdas Julius 1990: *Tautos atminties beiėškant*. Vilnius & Chicago: Mokslas.

Jasiūnaitė Birutė 2010: *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*. Vilnius: VU leidykla.

Kazlauskas Jonas 1959: Daiktavardžių (*i*)u linksniavimo nykimas. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 2, 17–45.

Kregždys Rolandas 2009: Pr. Romov pagal Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kroniką“ ir kitos istorinės interpretacijos iki mūsų laikų (toponimo etimologinė analizė, lokalizacija). – *Senovės baltų kultūra* 8. Vilnius: Kronta, 120–184.

Kregždys Rolandas 2009a: Iš baltizmų leksikografinės problematikos: dial. r. *анчым-ка*. – Liutkevičienė Danutė & Zabarskaitė Jolanta. *Nuo Konstantino Sirvydo iki Didžiojo žodyno*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 21.

Kregždys Rolandas 2009b: Ide. suff. *-ko- semantinė sklaida baltų kalbose. – *Res humanitariae* 6, 112–132.

Kregždys Rolandas 2010: Baltiškųjų teonimų perteikimo ir dievų funkcijų nustatymo problematika Jano Łasickio veikale „De Diis Samagitarvm Cæterorvmque Sarmatarum, & falforum Chriftianorum. Item de religione Arme-niorum“: Salaus, Klamals, Atlaibos, Tawals. – *Perspectives of Baltic Philology. International conference abstracts*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 51–52.

Kregždys Rolandas 2010a: *Baltų kalbų leksinės semantinės gretybės (paveldėtieji ō/ā kamienų kūno dalių pavadinimai)*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.

Kregždys Rolandas 2010b: Velionio išlydėjimo papročio, aprašyto *Sūduvių knygelėje*, verifikavimo klausimu. – *Etnologija: istorija, dabartis ir perspektyvos*. Tarptautinės konferencijos tezės. Vilnius: LII leidykla; 13–14.

Kregždys Rolandas 2010c: Motiejaus Strijkovskio veikale „Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi“ paminėto teonimo *Chaurirari* kilmė, dievybės funkcijos. – *XI straptautiskā baltistu kongresa „Baltu valodu pagātne, tagatne un nākotne“ referātu tēzes*. Rīga: Latvijas Universitāte un Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 88–89.

Kregždys Rolandas 2011: Baltų metempsichozė: velionio išlydėjimo papročio, aprašyto P. Orozijaus kronikos Wulfstano intarpe ir *Sūduvių knygelėje*, verifikavimo klausimu. – *Res humanitariae* 8 (studija spausdinama).

Lampe Geoffrey W. H. 1961: *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.

Lasickis Jonas 1969: *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*. Vilnius: Vaga.

Liddell Henry George, Scott Robert 1882: *A Greek-English Lexicon*. New York, Cincinnati: American book company.

Lowmiański Henryk 1935: *Prusy pogańskie*. Toruń: Instytut popierania nauki.

- Łowmiański Henryk 1989: *Prusy – Litwa – Krzyżaci*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Mannhardt Wilhelm 1936: *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga: Herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft.
- Mikkola Jooseppi Julius 1908–1909: Zur slavischen Etymologie. – *Indogermanische Forschungen* 23(1–2), 124–138.
- Monier-Williams Monier A. 1872: *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Paulauskas Jonas 1987: *Sisteminis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Przybytek Rozalia 1993: *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreußens*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Shevelov George Y. 1964: *A prehistory of Slavic. The historical phonology of Common Slavic*. Heidelberg: Carl Winter.
- Skardžius Pranas 1996: *Rinktiniai raštai 1*; par. Albertas Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Strykowski Maciej Osostevicius 1582: *Kronika Polska, Litewska, Žmódzka i wszystkiej Rusi*. Krolewen.
- Szemerényi Oswald 1977: *Studies in the kinship terminology of the Indo-European languages with special reference to Indian, Iranian, Greek and Latin* (Acta Iranica 16. Textes et mémoires 7). Leiden: E. J. Brill; Téhéran-Liège: Bibliothèque Pahlavi.
- Šewc-Schuster Hinc 1984: *Gramatika hornjo-serbskeje rěče*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina.
- Šimkūnaitė Eugenija 2001: *Gyvenimo receptai*. Vilnius: Žuvėdra.
- Urbutis Vincas 1981: *Baltų etimologijos etiudai*. Vilnius: Mokslas.
- Vaicekauskas Arūnas 2005: *Lietuvių žiemos šventės*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Vaillant André 1950: *Grammaire comparee des langues slaves 1*. Lyon-Paris.
- Vey Marc 1931: Slave st- provenant d'i.-e. *pt-. – *Bulletin de la Société de Linguistique* 32(1), 65–66.
- Vėlius Norbertas 1977: *Mitinės lietuvių sakmių būtybės*. Vilnius: Vaga.
- Vėlius Norbertas 1987: *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*. Vilnius: Vaga.
- Zieliński Tadeusz 1999: *Religia Cesarstwa Rzymskiego*. Toruń: Adam Marszałek.
- Zinkevičius Zigmantas 1966: *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

Аникин Александр Евгеньевич 2000: *Этимологический словарь русских диалектов Сибири*. Москва-Новосибирск: Наука.

Аникин Александр Евгеньевич 2009: (rec.) W. Smoczyński. Słownik etymologiczny języka litewskiego. 789 s.; Indeks wyrazów litewskich. 308 s. Wilno: Printer Polyglott, Jost Gippert, Frankfurt a. Main, 2007. – *Вопросы языкознания* 2009 (4), 152–156.

Ахманова Ольга Сергеевна 1969: *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская энциклопедия.

Бенвенист Эмиль 1995: *Словарь индоевропейских социальных терминов*. Москва: Прогресс.

Бернштейн Самуил Борисович 1953: *Болгарско-русский словарь*. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей.

Вей Марк 1958: К этимологии древнерусского 'Стрибог'. *Вопросы языкознания* 3, 96–99.

Власова Марина Никитична 2008: *Энциклопедия русских суеверий*. Санкт-Петербург: Издательский Дом „Азбука-классика“.

Гамкрелидзе Тамаз Валерианович, Иванов Вячеслав Всеволодович 1984: *Индоевропейский язык и индоевропейцы* 1–2. Тбилисси: Universiteta.

Гура Александр Викторович 1997: *Символика животных в славянской народной традиции*. Москва: Индрик.

Дьяченко Григорий 1993: *Полный церковно-славянский словарь (со внесением в него важнейших древне-русских слов и выражений)*. Москва: Издательский отдел Московского Патриархата.

Зализняк Андрей Анатольевич 1980: *Грамматический словарь русского языка. Словоизменение*. Москва: Русский язык.

Иванов Вячеслав Всеволодович 1974: Опыт истолкования древнеиндийских ритуальных и мифологических терминов, образованных от. aśva- «конь» (жертвоприношение коня и дерево aśvattha в древней Индии). – *Проблемы истории языков и культуры народов Индии*. Москва: Наука, 75–138.

Казанскене Ванда Петровна, Казанский Николай Николаевич 1986: *Предметно-понятийный словарь греческого языка. Крито-микенский период*. Ленинград: Наука.

Крегждис Роландас 2009: Прусс. *Curche*: этимология теонима, функции божества; проблематика установления культовых соответствий на почве обрядовой традиции восточно-балтийских, славянских и других индоевропейских народов. – *Studia Mythologica Slavica* 12, 249–320.

Крегждис Роландас 2010: Восточнославянские боги Киевской Руси: *Стрибог* (сопоставительный анализ данных славянской и балтийской мифологических систем). – *Studia Mythologica Slavica* 13, 211–232.

Куркина Любовь Викторовна 1992: *Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Лукашевич Платонъ 1846: *ЧАРОМЖТІЕ, или священный языкъ маговъ волхвовъ и жрецовъ*. Петръгородъ: типографія К. Вингебера.

Маковский Марк Михайлович 1998: Метаморфозы слова (Табуирующие маркеры в индоевропейских языках). – *Вопросы языкознания* 4, 151–179.

Маслов Юрий Сергеевич 1981: *Грамматика болгарского языка*. Москва: Высшая школа.

Мейе Антуан 1954: *Основные особенности германской группы языков*. Москва: Изд. иностранной литературы.

Нильссон Мартин 1998: *Греческая народная религия*. Санкт-Петербург: Алетейя.

Откупщиков Юрий Владимирович 1988: *Догреческий субстрат*. Ленинград: Изд. ЛГУ.

Откупщиков Юрий Владимирович 2006: Об этимологии гидронима Ловать. – *Индоевропейское языкознание и классическая филология – X. Материалы чтений, посвященных памяти профессора Иосифа Моисеевича Тронского*. 19–21 июня 2006 г. Санкт-Петербург: Наука, 215–219.

Прохоров Андрей Аркадьевич 2002: О мифологической основе сюжета конного состязания в славянских исторических преданиях и фольклоре. – *Балто-славянские исследования* 15, 410–454.

Семереньи Освальд 1967: Славянская этимология на индоевропейском фоне. – *Вопросы языкознания* 4, 3–25.

Скрипник Лариса Григорівна, Дзятківська Ніна Пантелеймонівна 2005: *Власні імена людей*. Київ: Наукова думка.

Суперанская Александра Васильевна и др. 1986: *Теория и методика ономастических исследований*. Москва: Наука.

Суслова Анна Владимировна, Суперанская Александра Васильевна 1991: *О русских именах*. Ленинград: Лениздат.

Тахо-Годи Аза Алибековна, Лосев Алексей Фёдорович 1999: *Греческая культура в мифах, символах и терминах*. Санкт-Петербург: Алетейя.

- Топоров Владимир Николаевич 1973: Из истории балто-славянских языковых связей: *анчутка*. – *Baltistica* 9(1), 29–44.
- Топоров Владимир Николаевич 2000: Из индоевропейской этимологии 6(1–2). – *Этимология 1997–1999*, 172–185.
- Топоров Владимир Николаевич 2004: *Исследования по этимологии и семантике* 1. Москва: Языки славянских культур.
- Топоров Владимир Николаевич 2006: *Исследования по этимологии и семантике* 2. Москва: Языки славянских культур.
- Топоров Владимир Николаевич 2007: К интерпретации былины „Путешествие Вавилы со скоморохами“. – *Имя: семантическая аура*. Москва: Языки славянских культур.
- Трубачев Олег Николаевич 2006: *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*. Москва: КомКнига.
- Хабургаев Георгий Александрович 1974: *Старославянский язык*. Москва: Просвещение.
- Шанский Николай Максимович 1959: *Очерки по русскому словообразованию и лексикологии*. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР.
- Шипова Елизавета Николаевна 1976: *Словарь тюркизмов в русском языке*. Алма-Ата: Наука.

Theonyms in M. Strykowski's work
*Kronika Polska, Litewska, Żmódzka
 i wszystkiej Rusi: Chaurirari*

SUMMARY

The study deals with the topics of etymological analysis and brief nascence (consequently, hierarchical position in the Baltic pantheon) of the theonym *Chaurirari* mentioned in Maciej Strykowski's work *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi* (Krolewen, 1581). Cryptogram methods are used to explain the changes, which appeared in the morphological structure of the word probably by virtue of a taboo phenomenon. Changes of the lexeme are explained by means of areal studying and synchronous methods. Being based on the analysis carried out, the main conclusion has been made to which Vladimir Toporov had come earlier that the theonym cited in Strykowski's writing reflects authentic linguistic material which can not be

ascertained without paying attention to detailed analysis of the lexeme each component. The other conclusions are as follows:

1) theonym *Chaurirari* reflects juxtapositional metathesis of the front syllables, i.e. contact metathesis type has been set to explain the morphotactical shift: Lith. **Kauriraris* ‘horse God’ < Lith. **kaurikaris* ‘ditto’ ($r...r < r...k$ (contact progressive assimilation)) ↔ Lith. **kaurikanis* ($r...r < r...n$ (incontiguous progressive assimilation)) ‘ditto’ < Lith. **kaukarinis* ‘ditto’ (morphotactical metathesis due to taboo) < adj. Lith. **kaukarinis* ‘appending to Kaukarius’;

2) theonym *Chaurirari* can not be interpreted as ἄπαξ λεγόμενον. The lexeme may be correlated with *nomen proprium* (theonym) *Kaukarius* ‘ghats God’, which is mentioned in several Lithuania Minor lexicographical lexicons of the 18th century;

3) Lith. *kaūkaras*, Lith. *kaūkas*, Pruss. *cawx* reflect phonetic structural shift caused by progressive assimilation ($k...p \rightarrow k...k$): Balt. **kaupa-* ‘accumulation’ > Lith. *kaūpas*, *káupas* ‘boss, hump, heap’ (→ (derivatives with suff. -(a)ra-) Lith. *kauprà* ‘hill’, *kaūparas* ‘hump’; Latv. *kaupra* ‘hill’, Latv. *kàupre*² ‘small hill; sierra’, Latv. *kàupris*² ‘sierra; scone’) ⇒ **kauka-* ‘ditto’;

4) nom. propr. (theonym) *Kaukarius* sememe ‘ghats God’ mentioned in Brodowski’s and Milke’s lexicons is attributable to parent drift, while Strykowski’s **Kaukarinis* ‘horse God’ to accessory, presupposed by functional connotation of the god;

5) Russ. dial. *ка́рп* ‘mallet used to knock out a fish’ and Russ. dial. *ка́рпуться* ‘to sulk; to wince, to gloom; to stand tall; to recalcitrate’ are not Baltisms.

Įteikta 2010 m. lapkričio 17 d.

ROLANDAS KREGŽDYS

Lietuvių kalbos institutas

Vileišio g. 5, Vilnius LT-10308

El. paštas – rolandaskregzdys@gmail.com